

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
Освітній рівень

«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ»

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Назва освітньої програми

Спеціалізація Соціальна педагогіка

Назва спеціалізації

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка II курсу, група СРЗМ-22-1

Підпис

Ірина САРАНЧУК

Ім'я, прізвище

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент _____

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Юлія ОВОД

Ім'я, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор _____

Підпис

Юрій БРИНДІКОВ

Ім'я, прізвище

_____ 2023 р.

Хмельницький, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО- РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ	11
1.1 Навчально-реабілітаційний центр для дітей як установа соціального захисту	11
1.2 Характеристика дітей з особливими освітніми потребами в контексті соціальної педагогіки	19
1.3 Аналіз діяльності соціального педагога у навчально- реабілітаційному центрі.....	23
Висновки до розділу.....	33
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ У НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЦЕНТРІ	35
2.1 Дослідження відхилень та негативних проявів у поведінці дітей з особливими освітніми потребами як протидію соціалізації та інтеграції у суспільство	35
2.2 Тренінгова програма врегулювання емоційних станів	51
2.3 Науково-практичні рекомендації соціальним педагогам щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами	56
Висновки до розділу.....	61
ВИСНОВКИ.....	64
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	68
ДОДАТКИ.....	74
ДОДАТОК А Проективна методика «Кактус» (автор М.О.Панфілова)	74

ДОДАТОК Б Методика дослідження вольової саморегуляції

А.Зверькова та Є.Ейдмана

78

ДОДАТОК В Методика діагностики «перешкод» у встановленні

емоційних контактів за В.Бойком

83

ВСТУП

За останні роки спостерігається тенденція підвищеного інтересу держави до роботи з дітьми, які мають обмежені можливості здоров'я.

Основною метою державної соціальної політики України стосовно осіб з особливими освітніми потребами є їх соціальний захист, що включає соціальну реабілітацію, підвищення якості життя, забезпечення гідного рівня пенсійних виплат, охорону та відновлення здоров'я, доступність освітніх послуг, подальше працевлаштування, надання соціальних послуг та створення гідних умов для дозвілля та відпочинку.

Органами державної влади приймаються та реалізуються законодавчі акти, створюється система спеціалізованих установ для роботи з даною категорією населення, до яких належать і навчально-реабілітаційні центри

Термін «особи з особливими потребами» було вперше запропоновано у Саламанській декларації, де зазначалося, що особливі потреби стосуються усіх осіб, чії потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, які пов'язані із навчанням.

Згідно закону України «Про освіту» особи з особливими освітніми потребами – це ті, хто потребує тимчасової або постійної підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення дотримання права на освіту, сприяння розвитку особистості, покращення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади.

Соціально-педагогічна підтримка сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами – це подолання цілого комплексу проблем, що пов'язані із життєдіяльністю дитини, а саме з лікуванням, виживанням, соціальною адаптацією, здобуванням освіти та інтеграцією у суспільство. У таких родинах зазвичай батьки відчують на собі вплив багатьох зовнішніх негативних факторів, наслідками яких є створення напружених взаємовідносин у

сім'ї та порушення її стійкості. Відповідно, як результат, такі родини потребують додаткових форм соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на допомогу їм.

В першу чергу мова йде про соціальну реабілітацію та соціальну інтеграцію родини та відновлення її соціального статусу.

З огляду на вище сказане, проблема дослідження особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми у навчально-реабілітаційному центрі належить до актуальних, важливих та не достатньо вивчених проблемних питань соціальної педагогіки.

Наукові розвідки вітчизняних дослідників питання навчання та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами спрямовані на сучасні світові тенденції щодо раннього діагностування проблеми та відповідного фахового супроводу, комплексного підходу до організації допомоги дітям з особливими потребами, враховуючи особливості їх психофізичного розвитку та їх родинам, варіативність форм організації освіти та методичних підходів до навчання, гнучкості змісту та індивідуального підходу до навчання та реабілітації (С.Богданов, В.Засенко, В.Жук, В.Литвинова, Н.Квітка, К.Тороп, О.Федоренко, В.Шевченко, О.Таранченко, А.Колупаєва, Н.Ярмола та ін.).

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна робота з дітьми в умовах навчально-реабілітаційного центру

Предмет дослідження – форми та методи соціально-педагогічної роботи в навчально-реабілітаційному центрі.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити форми та методи діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі, а також розробити тренінгову програму врегулювання емоційних станів дітей та науково-практичні рекомендації щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано наступні **завдання дослідження:**

- 1) здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження соціально-педагогічної роботи в навчально-реабілітаційному центрі;
- 2) охарактеризувати зміст, форми та методи діяльності соціального педагога з дітьми з особливими освітніми потребами та розробити модель діяльності навчально-реабілітаційного центру;
- 3) експериментально визначити відхилення та негативні прояви у поведінці дітей з особливими освітніми потребами;
- 4) розробити тренінгову програму врегулювання емоційних станів та науково-практичні рекомендації соціальним педагогам щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: *теоретичні:* (систематизація та аналіз наукової літератури, порівняння та узагальнення даних); *методи математичної обробки результатів дослідження* (кількісний та якісний аналіз результатів дослідження) та *емпіричні:* (метод спостереження, метод бесіди, проєктивна методика «Кактус» (автор М.О. Панфілова), методика дослідження вольової саморегуляції А.Зверькова та Є.Ейдмана, методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В.Бойком).

Практичне значення роботи полягає у розробці тренінгової програми врегулювання емоційних станів та науково-практичних рекомендацій соціальним педагогам щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради. У дослідженні прийняли участь 21 учень середньої школи 8-10 класів різної статі, а саме 7-ро учнів 8-А класу, 6-ро учнів 9-Б класу та 8-ро учнів 10-А класу.

Апробація результатів дослідження За матеріалами дослідження опубліковано наукову статтю: Ю. В. Овод, І. М. Саранчук. Навчально-реабілітаційний центр для дітей як установа соціального захисту. Актуальні

питання соціальної роботи: надбання, проблеми, перспективи Збірник наукових праць студентів та викладачів / голова редколегії **Бриндіков Ю.Л.**; відповідальна за випуск Синюк Н.В./ Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. – Випуск другий – Хмельницький: ФОП Юрчук О.М, 2023. – с.131-138; доповідалась на II Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Особистість у фокусі соціогуманітарних, педагогічних та психологічних наук» (26 – 27 жовтня 2023 р) Полтава – Лубни – Миргород. Тема доповіді: «Соціально-педагогічна робота з дітьми в умовах навчально-реабілітаційного центру» та отримала сертифікат і позитивні відгуки.

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, 2 розділів, висновків, переліку джерел посилань (50 найменувань, з них 1 – зарубіжне), 19 таблиць, 14 рисунків, 3 додатків (на 12 сторінках). Загальний обсяг магістерської роботи – 85 сторінок (73 сторінки – основний текст)

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

1.1 Навчально-реабілітаційний центр для дітей як установа соціального захисту.

Навчально-реабілітаційний центр – це загальноосвітній заклад системи освіти, який надає освітні послуги дітям з особливими освітніми потребами. Такі заклади можуть бути державної, комунальної чи приватної форми власності.

Навчально-реабілітаційні центри (далі НРЦ) створюються з метою реабілітації і навчання дітей (одне із захворювань яких є порушення інтелектуального розвитку), зокрема:

- для дітей, які мають порушення слуху у поєднанні з порушенням інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату.;
- для сліпоглухих дітей;
- для дітей, які мають порушення зору у поєднанні із порушеннями опорно-рухового апарату чи порушеннями мовлення;
- для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в поєднанні з порушеннями інтелектуального розвитку чи тяжкими мовленнєвими порушеннями;
- для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в поєднанні з важкими порушеннями мовлення [34].

В Україні з розвитком інклюзивної освіти більшість спеціалізованих шкіл реформовано у навчально-реабілітаційні центри, основними завданнями яких є:

- здобуття дітьми, які мають особливі освітні потреби, що зумовлені складними порушеннями розвитку, початкової та базової середньої освіти, при цьому враховуються особливості їх психофізичного розвитку у відповідності до освітньої програми центру;

- забезпечення системного кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу дітей, які мають складні порушення, враховуючи особливості стану їх здоров'я, та особливості їх психофізичного розвитку;
- соціалізація та інтеграція дітей, які мають складні порушення, у суспільство;
- забезпечення фахівцями центру корекційної та розвиваючої роботи;
- надання працівниками реабілітаційних послуг відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини, яка має інвалідність;
- надання консультацій батькам, або особам, які їх замінюють, які виховують дітей зі складними порушеннями, з метою їх активного залучення до освітнього процесу [34].

Навчально- реабілітаційний центр забезпечує здобуття початкової та базової середньої освіти із загальним терміном навчання 10 (11) років:

- початкова освіта – 1-4 класи;
- базова середня освіта – 5-10(11) класи.

До структури НРЦ входять навчальні корпуси, які складаються із навчальних класів або кабінетів, бібліотеки, кабінетів учителів, спортивної та актової зали, а також відділення для корекційно-розвиваючої роботи та реабілітації (медичної, фізичної, психолого-педагогічної, соціально-побутової)

У НРЦ створені та забезпечуються відповідні умови для навчання і проживання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, зокрема для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування[34].

Згідно визначення, діти, які мають особливі освітні потреби – це діти, які мають два чи більше порушень, або ті, хто не може самостійно себе обслуговувати та відповідно до індивідуальної програми реабілітації дітей з інвалідністю мають потребу у індивідуальному догляді та супроводі.

Організація освітнього процесу у НРЦ представлена комплексними та корекційними програмами МОН.

Зміст програми включає сукупність освітніх галузей, які сприяють різнобічному розвитку дітей, враховуючи при цьому їх індивідуальні та вікові особливості з наступних напрямків:

- соціально-особистісний;
- пізнавально-мовленнєвий;
- фізичний;
- художньо-естетичний[39].

Педагогами усіх класів розробляються індивідуальні освітні маршрути для кожної дитини. Перш ніж розпочинається робота з дітьми, проводиться діагностика рівня розвитку кожної дитини, на основі якої складається та затверджується індивідуальний план роботи для кожного вихованця НРЦ. По закінченню навчального року проводиться діагностика щодо засвоєння знань програмового матеріалу з метою планування подальшої роботи з дитиною.

Основним перевагами організації допомоги дітям з інвалідністю у Центрі є наступні:

1. здійснення реабілітаційного процесу відбувається без відриву дитини з інвалідністю від сім'ї;
2. надання можливості максимально раннього початку реабілітаційного процесу;
3. проведення комплексного та безперервного процесу *корекційно-розвивального навчання, абілітації* (система заходів та соціальних послуг, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі), *реабілітації, соціалізації* дітей з особливими потребами, а також їх юридична підтримка та медичний супровід;

4. батьки дітей, які перебувають у групах денного перебування центру, не обтяжені турботами щодо догляду за дитиною протягом робочого дня та мають можливість працевлаштування[28].

Навчально-реабілітаційний центр для дітей –це спеціалізований заклад для дітей, який створений у системі соціальних служб органів соціального захисту населення.

Основними завданнями установи є профілактика бездоглядності та безпритульності, а також соціальна реабілітація дітей та допомога сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Навчально-реабілітаційні центри, до структури яких входять притулки, є найбільш перспективними у загальній системі соціального захисту дітей, оскільки надають можливість комплексно вирішувати проблеми корекційно-реабілітаційної роботи, яка орієнтована безпосередньо на дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах, так і на середовище, в якому вона перебуває, включаючи і сім'ю[46].

Навчально-реабілітаційний центр надає дітям різноманітні форми соціального обслуговування, за потреби – цілодобове перебування, денний стаціонар та соціальний патронаж.

Оскільки центр є однією із ланок державної системи соціального захисту дітей, профілактики бездоглядності та соціальної реабілітації, саме тому реалізовує широкий спектр соціальних функцій.

1. Захисна функція.

Спрямована на забезпечення збереження життя дітей, їх безпеки від зовнішніх загроз, правовий захист законних прав та інтересів дитини, надання за потреби невідкладної допомоги, яка передбачає протидію порушення її психічного, фізичного, морального здоров'я в період перебування у центрі.

2. Профілактична функція.

У тісній співпраці з іншими закладами та організаціями центри проводять роботи щодо виявлення неблагополучних сімей, фахівцями центру надається своєчасна допомога стосовно вирішення внутрішньо сімейних конфліктів, надаються поради стосовно оздоровлення умов сімейного виховання, здійснюється кваліфікована правова, психологічна та матеріальна підтримка, що дозволяє запобігти незворотнім процесам відчуження дитини від батьків, розпаду сім'ї, як інституту соціалізації [18].

3. Соціальний патронаж сімей як засіб попередження рецидиву кризових ситуацій.

Центри проводять роботу з сім'ями групи ризику стосовно попередження дитячої безпритульності та бездоглядності. Профілактична робота також спрямована на корекцію відхилень у поведінці та розвитку дітей, які проживають у неблагополучних сім'ях.

4. Відновлювальна функція.

Здійснюючи заходи щодо оздоровлення умов життєдіяльності дітей в сім'ї, центр сприяє відновленню соціального статусу дитини, укріпленню її зв'язків з основними інститутами соціалізації, підтримує намагання сімей, які демонструють готовність щодо подолання власної функціональної неспроможності.

5. Корекційно-розвивальна функція.

На основі комплексної діагностики в центрі визначається система заходів медико-соціальної, психолого-педагогічної роботи з дітьми, що орієнтована на корегування їх психологічного та особистісного розвитку, відновлення втраченого або формування необхідного соціального досвіду, а також відновлення та розвиток важливих форм життєдіяльності дітей – гра, пізнання, праця та спілкування.

6. Оздоровча функція.

Центр надає дитині необхідну медичну допомогу: у співпраці з різноманітними медичними закладами відновлює, закріплює адаптаційні можливості її організму, забезпечує підвищення стійкості до впливу різноманітних негативних факторів. Центри здійснюють профілактику захворювань своїх вихованців, поточне медичне обслуговування, заходи загартування, повноцінного харчування, дотримання санітарно-гігієнічних норм, закріплення навичок формування здорового способу життя [23].

Педагогічним колективом навчально-реабілітаційного центру, враховуючи досвід та можливості, надаються послуги з корекційно-розвивальних, реабілітаційних та соціальних питань дітям, батькам та за потреби іншим навчально-реабілітаційним закладам, зокрема:

1. Працівникам споріднених навчально-реабілітаційних та виховних закладів регіону з різнопланових питань та напрямків роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
2. Окремим батькам, або особам, що їх замінюють з корекційно-розвивальних проблем та порушень мовлення.
3. Соціальний педагог разом із психологом готові надати допомогу батькам чи дітям з питань дитячої психології та життя, а також потреб дитячого соціуму.
4. Для усіх дітей розробляються індивідуальні програми, які втілюються у життя у відповідності до навчально-реабілітаційних потреб кожного вихованця.
5. Надаються консультації батькам щодо питань навчання та реабілітації дітей, що мають особливі освітні потреби [9].

Схематично діяльність навчально-реабілітаційного центру можна зобразити наступним чином:

Рис.1.1 – Модель роботи навчально-реабілітаційного центру

На підставі аналізу наукових джерел з проблеми дослідження, можна виокремити наступні основні види роботи навчально-реабілітаційного центру:

✓ *Психологічне консультування.*

Основною метою діяльності фахівців в даному напрямку є надання допомоги батькам та дітям щодо питання розвитку, виховання та навчання.

✓ *Психолого-педагогічна просвіта.*

Завдяки зусиллям соціального педагога, психолога та педагогічного колективу підвищується психологічна культура вихованців та їх батьків, а також здійснюється формування запитів на психолого-педагогічні послуги і забезпечення інформацією щодо проблеми навчання та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами

✓ *Психодіагностика.*

За допомогою психодіагностичних методик здійснюється психолого-педагогічне дослідження вихованців, які мають особливі освітні потреби з метою з'ясування причин виникнення труднощів у навчанні та вихованні.

✓ *Психокорекційна робота.*

Фахівцями навчально-реабілітаційного центру для учнів, які відчують труднощі у навчанні та вихованні, здійснюється система заходів, які спрямовані на виправлення недоліків емоційного, інтелектуального та поведінкового аспектів особистості за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу.

✓ *Реабілітація.*

Діти з особливими освітніми потребами мають потребу у здійсненні реабілітаційних заходів для всебічного розвитку, засвоєння ними знань, умінь та навичок, досягнення і збереження їх максимальної незалежності, формування та розвитку фізичних, розумових, соціальних, професійних та інших здібностей з метою максимальної реалізації особистого потенціалу [11].

Здійснення реабілітаційних заходів допоможе дитині в житті мати друзів, сім'ю, роботу, самостійно обирати місце для проживання та відпочинку.

Такий комплексний підхід створює умови для якісного життя як у вузькому сімейного колі, так і у суспільстві в цілому.

1.2 Характеристика дітей з особливими освітніми потребами в контексті соціальної педагогіки

Діти з особливими освітніми потребами – це діти, які потребують спеціальної психолого-педагогічної допомоги та організації особливих умов для їх навчання, виховання та реабілітації.

«Дитина з особливими освітніми потребами» – новий термін, який виник під час переходу від унітарного до відкритого громадянського суспільства, в якому чітко усвідомлюється необхідність у вираженні свого ставлення до дітей з порушеннями розвитку та нового розуміння їх прав [35].

Станом на сьогодні, даний термін витіснив із широкого вжитку такі терміни як «аномальна дитина», «дитина з порушеннями розвитку», «дитина з відхиленнями у розвитку», що сприймаються як свого роду певні ярлики.

Межа між звичайними дітьми та дітьми з особливими освітніми потребами досить прозора, оскільки без належної уваги дитина з будь-якими здібностями буде відставати у розвитку. До того ж особливих освітніх умов потребують не лише діти з психічними чи фізичними вадами, але й ті, які потрапили та перебувають у складних життєвих обставинах та соціальних умовах.

Дітям з особливими освітніми потребами необхідні специфічні умови навчання та методичні підходи до організації навчально-виховного процесу.

До дітей з особливими освітніми потребами відносять наступні **категорії**:

Діти-інваліди:

- ✓ діти з фізичними вадами;
- ✓ діти з психічними вадами;
- ✓ діти з інтелектуальними вадами;
- ✓ діти з соматичними вадами;
- ✓ діти із сурдо-, тифло-, орто- вадами розвитку.

Діти з відхиленнями розвитку поведінки

- ✓ обдаровані діти;

- ✓ діти з девіантною поведінкою;
- ✓ діти з деліквентною поведінкою.

Діти з відхиленнями психоемоційного та мовленнєвого розвитку

- ✓ діти з вадами мовлення;
- ✓ діти з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності;
- ✓ діти з емоційними та поведінковими вадами [14].

Діти з особливими освітніми потребами – це термін, який охоплює дітей, що мають обмежені можливості здоров'я. Діти з обмеженими можливостями здоров'я – це діти віком до 18 років, стан здоров'я яких перешкоджає засвоєнню навчальної програми загальноосвітньої школи без створення спеціальних умов навчання та виховання.

В процесі навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами необхідно знати та враховувати їх психофізіологічні особливості.

Відповідно до досліджень у таких дітей спостерігається психофізіологічні особливості, а саме:

- відставання у фізичному розвитку;
- зміни в умовно-рефлексивній діяльності;
- розбалансування процесів збудження та гальмування;
- порушення взаємодії сигнальних систем;
- порушення розвитку пізнавальних (когнітивних) процесів – сприймання, мислення, пам'ять, увага, відтворення, мовлення [2].

Сприйняття дітей з особливими освітніми потребами – уповільнене, спостерігається низький рівень рухливості нервових процесів та обмежений обсяг матеріалу, який сприймається.

Мислення виступає основним інструментом пізнання. Види мисленнєвих операцій (здатність аналізувати, порівнювати, конкретизувати і т.д.) не достатньо сформовані та характеризуються особливими якостями, такими як ригідність,

конкретність та некритичність. У дітей з особливими освітніми потребами такі процеси розвиваються повільно та з певними труднощами.

Усі процеси пам'яті – запам'ятовування, збереження та відтворення формуються в умовах аномального розвитку. Краще запам'ятовуються вихованцями зовнішні ознаки, труднощі викликають логічні зв'язки. Зазвичай діти з особливими освітніми потребами відчують труднощі під час відтворення матеріалу [23].

Основними недоліками уваги є: звужений об'єм уваги, мала стійкість, труднощі розподілу уваги, постійне відволікання (не вміння зосереджуватися) та уповільнення процесів переключення.

У дітей з особливостями інтелектуального розвитку уява відрізняється не точністю та схематичністю, мисленнєві процеси недосконалі. Як результат, формування уявлення спостерігається на несприятливій основі.

У дітей з особливими освітніми потребами страждає і мовлення, спостерігаються труднощі сприйняття та розуміння мовлення. Як результат – виникають різноманітні види розладів письма та труднощі оволодіння навичками читання.

В даній категорії дітей можна спостерігати порушення емоційно-вольової сфери: відсутність уміння переживання, нестійкість емоцій, дратівливість, збудливість, постійна зміна настрою, підвищений рівень тривожності [5]

Такими є найбільш характерні особливості пізнавальних та емоційно-вольових процесів дітей, які мають особливі освітні потреби. Такі особливості психічної діяльності носять стійкий характер і є результатом органічних уражень на різних етапах розвитку.

Але як свідчать результати вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень вчасне виявлення та коригування відхилень, надання медико-соціально-психологічної допомоги дозволяють уникнути появи нових відхилень у розвитку та досягнути більш ефективних результатів у навчально-виховному

процесі, успішній адаптації дитини з особливими освітніми потребами до соціуму та інтеграції у суспільство [33].

У навчально-реабілітаційному центрі вихованці постійно перебувають під наглядом вихователів-педагогів, психолога та соціального педагога. Для кожного із вихованців є своя статистика у вигляді облікової картки, де постійно фіксується уся інформація про дитину, її поведінку, психологічний стан з метою подальшого проведення індивідуальних бесід, консультування та корекційно-розвивальних занять.

Згідно вітчизняних науково-педагогічних досліджень даної проблеми діти з особливими освітніми потребами відрізняються від своїх однолітків завищеною тривожністю, зневірою у власних силах, емоційними розладами, труднощами у налагодженні міжособистісного спілкування, підвищеною потребою у захисті, самотністю, невпевненістю у собі та власних можливостях до самореалізації.

В процесі навчання діти з особливими освітніми потребами зіштовхуються з різноманітними психологічними бар'єрами, внаслідок чого виникає потреба у особливих умовах для навчально-реабілітаційного процесу: адаптація навчального процесу до потреб учнів, організація соціально-психологічної підтримки та створення безбар'єрного освітнього середовища [37].

У навчально-реабілітаційному центрі створено усі необхідні умови для успішної соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство. Досягнення всебічного розвитку дитини та її підготовка до максимально самостійного життя досягається шляхом досягнення наступних цілей:

1. створення умов для успішної адаптації до навчання дітей з особливими освітніми потребами;
2. усвідомлення та прийняття адекватного сприймання вимог соціуму, функцій соціальної взаємодії та співставлення їх із власними моделями

- соціальних взаємин, а також індивідуально-психологічними особливостями особистості;
3. розвиток психологічної компетентності та психологічної культури як новоутворення особистісного та професійного саморозвитку;
 4. забезпечення умов для формування позитивної особистісної Я-концепції, впевненість у власних силах та власному потенціалу;
 5. здатність не лише до поверхневих міжособистісних відносин;
 6. підтримка у формуванні та визначенні власної життєвої позиції;
 7. дотримання рекомендацій щодо організації самостійної навчальної діяльності;
 8. оволодінню прийомам саморегуляції, самоконтролю та способам подолання складних життєвих обставин;
 9. спрямованість вихованців на постійний саморозвиток, самовдосконалення та самоосвіту [36].

1.3 Аналіз діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі

В 1991 році в Україні було прийнято Закон України „Про освіту”, згідно якого в системі освіти передбачалася наявність психологічної служби, яка б забезпечувала психологічний супровід навчально-виховного процесу та наявність соціально-педагогічного патронажу у системі освіти, метою якого є сприяння взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечення консультативної допомоги батькам, особам, які їх замінюють [35].

Більш детально про діяльність вищезазначених служб та спеціалістів було роз'яснено у Положенні про психологічну службу системи освіти України (1999 р.)

Соціальний педагог у навчально-реабілітаційному центрі відіграє значущу роль в поєднанні зусиль закладу, сім'ї та суспільства з метою надання допомоги дитині. Мова йде про фахівця, який організовує виховну роботу з дітьми в різноманітних соціокультурних сферах, а саме: сім'я, навчальний заклад, трудовий колектив та ін.

Коло завдань соціального педагога є доволі різноманітним: від безпосереднього вирішення проблем самої дитини в процесі її соціалізації до усіх соціальних організацій та інституцій, які приймають активну участь у соціальному вихованні підростаючого покоління. Саме тому соціальному педагогу НРЦ належить провідна роль у соціальній адаптації та соціальній реабілітації [16].

Згідно визначення, *соціальна адаптація* – це активне пристосування дитини до прийнятих у суспільстві правил поведінки, подолання наслідків психологічних травм [28.]

Під *соціальною реабілітацією* розуміють заходи щодо відновлення втрачених дитиною соціальних зв'язків та функцій, посилення турботи та піклування [28.]

У своїй діяльності соціальний педагог навчально-реабілітаційного центру зобов'язаний керуватись Положенням про психологічну службу в системі освіти України (1999 р.) та міжнародними і державними нормативними документами.

Базовим документом, спрямованим на захист дітей, є Конвенція про права дитини, прийнята ООН у 1989 році. Україна ратифікувала даний документ у 1991 році [29].

Рівність у правах дітей, незалежно від походження, статі, національності, а також від того, народилися вони в шлюбі чи ні, від стану здоров'я, інших обставин, гарантує Конституція України. Згідно Конституції будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. Утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на державу (ст. 52).

На основі Конституції прийнято низку законів та підзаконних актів, які можна поділити на кілька груп.

I група. Закони та підзаконні акти, спрямовані на охорону основних прав дитини (до них, наприклад, можна віднести ЗУ *"Про охорону дитинства"* (2001 р.), ЗУ *"Про освіту"* (1991 р.), ЗУ *"Про загальну середню освіту"* (1999 р.) тощо).

II група. Нормативно-правові акти в сфері сімейних відносин стосовно охорони прав дітей (*"Цивільний кодекс України"*(2003 р.), *"Житловий кодекс"* (1983 р.), *"Сімейний кодекс"* (2003 р.) і т. ін.).

III група. Нормативно-правові акти щодо захисту трудових прав дітей. (до цієї низки законів в першу чергу відноситься ЗУ *"Про охорону праці"* та ін.).

IV група. Нормативно-правові акти щодо запобігання правопорушенням та злочинності серед неповнолітніх (ЗУ *"Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх"*; постанови Кабінету Міністрів України *"Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації"*, *"Про притулок для неповнолітніх"* і т. ін.).

Основною метою діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі є створення умов для психологічного комфорту та безпеки кожного вихованця, задоволення його потреб за допомогою соціальних, правових, психологічних, медичних та педагогічних механізмів подолання та

попередження негативних явищ у сім'ї, центрі, найближчому оточенні та інших соціумах [8].

Доречним буде розглянути основні напрямки та зміст діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі

Таблиця 1.1 – Напрямки соціально-педагогічної діяльності у навчально-реабілітаційному центрі.

Напрямки діяльності	Зміст
Соціально-педагогічні дослідження з метою виявлення соціальних та особистісних проблем дітей різного віку.	<ul style="list-style-type: none"> • Проведення соціальної паспортизації сім'ї; • Вивчення та аналіз культурно-побутових відносин в сім'ях неповнолітніх; • Соціально-педагогічна діагностика з метою виявлення особистісних проблем неповнолітніх, сім'ї та ін.
Соціально-педагогічний захист прав дитини	<ul style="list-style-type: none"> • Захист прав та інтересів дітей, які потрапили у складні життєві обставини, в різноманітних інстанціях; • Індивідуальна робота з дітьми, їх захист;
Забезпечення соціально-психологічної підтримки сім'ї в формуванні особистості дитини	<ul style="list-style-type: none"> • Створення банку даних сімей; • Пропаганда здорового способу життя в сім'ї, як необхідна умова успішної соціалізації дитини;

	<ul style="list-style-type: none"> • Психолого-педагогічна просвіта з метою створення оптимальних умов для взаєморозуміння у сім'ї; • Духовно-ціннісні орієнтації; • Сприяння залученню батьків до реабілітаційного процесу
Соціально-педагогічне консультування	<ul style="list-style-type: none"> • Організація та проведення індивідуальних консультацій для дітей; • Консультування та спеціалізована допомога щодо професійного самовизначення; • Консультування батьків, співробітників та педагогів стосовно вирішення соціально-педагогічних проблем
Соціально-педагогічна профілактика, корекція та реабілітація	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення профілактичної та корекційної діяльності з дітьми; • Організація превентивно-профілактичної діяльності з неповнолітніми; • Пропаганда здорового способу життя; • Підвищення рівня правової грамотності дітей та батьків з

	<p>метою профілактики девіантної поведінки;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Організація реабілітація неповнолітніх
Сприяння створенню педагогічно-орієнтованого середовища для оптимального розвитку особистості дитини	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток взаєморозуміння та взаємодії між педагогами, співробітниками центру, дітьми та їх батьками
Підтримка соціально-ціннісної діяльності дітей	<ul style="list-style-type: none"> • Трудова діяльність; • Проведення ігор та творчих занять з дітьми; • Діяльність, що сприяє особистісному та професійному самовираженню дитини, прищеплення загальнолюдських цінностей
Організаційно-методична діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз та узагальнення досвіду соціально-педагогічної діяльності; • Участь у методичних секціях, семінарах, конференціях різного рівня щодо вирішення соціально-педагогічних проблем, накопичення банку даних з методики роботи на основі вивчення методичної літератури, спеціальних видань з

	соціальної педагогіки, досягнень науки та практики, а також результатів проведених соціально-педагогічних досліджень
--	--

За підсумками вивчення змісту професійної діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі можна виокремити наступні провідні функції соціально-педагогічної діяльності, які представлені у таблиці 1.2

Таблиця 1.2 – Перелік функцій соціального педагога НРЦ та їх зміст

№п/п	Функції	Зміст
1	Аналітико-діагностична	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчення та оцінка особливостей соціального мікросередовища НРЦ, прогнозування можливих впливів навчального середовища на учнів; 2. Виявлення особистісних особливостей дітей, їх «сильні» та «слабкі» сторони; 3. Вивчення та оцінка особливостей діяльності та навчання кожної дитини; 4. Встановлення причин неадекватної поведінки, наявність сімейного неблагополуччя;

		5. Виявлення дітей з емоційною та інтелектуальною затримкою розвитку
2	Прогностична	<ol style="list-style-type: none"> 1. На підставі аналізу соціальної та педагогічної ситуації прогнозування процесу виховання та особистісного розвитку кожного вихованця НРЦ, надання допомоги у саморозвитку та самовихованні його особистості, визначення перспектив розвитку вихованців в процесі соціалізації та реабілітації; 2. Планування власної діяльності на підставі аналізу результатів попередньої роботи
3	Організаційно-комунікативна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Залучення усіх суб'єктів виховної діяльності – суспільства, закладів до процесу соціального виховання підростаючого покоління, до спільної діяльності та відпочинку 2. Залучення вихованців до участі в формуванні гуманістичної системи їх взаємовідносин, а також їх стосунки із дорослими

4	Корекційна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уникнення негативних впливів соціального середовища на вихованців; 2. Корекція самооцінки кожної дитини та позбавлення шкідливих звичок
5	Координаційно-організаторська	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організація соціально-значущої діяльності у відкритому мікросередовищі; 2. Залучення дітей до різноманітних видів продуктивної діяльності, враховуючи психолого-педагогічні вимоги до неї; 3. Організація колективної творчої діяльності дітей за участі дорослих; 4. Координація діяльності усіх суб'єктів навчально-реабілітаційного процесу; 5. Співпраця з органами соціального захисту та підтримки
6	Функція соціально-педагогічної підтримки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кваліфікована соціально-педагогічна допомога в саморозвитку, самопізнанні, самооцінці, самоствердженні, самореалізації та самоорганізації;

		2. Встановлення довірливих стосунків із дитиною та батьками
7	Охоронно-захисна	1. Застосування усього комплексу правових норм, спрямованих на захист прав та інтересів дітей; 2. Взаємодія з органами соціального захисту та допомоги
8	психотерапевтична	1. Турбота про позитивний емоційний стан вихованців НРЦ; 2. Допомога у вирішенні міжособистісних конфліктів, подолання депресивного стану, сприяння у створенні ситуації успіху
9	Соціально-профілактична	1. Організація системи профілактичних заходів щодо попередження відхилень у поведінці; 2. Вплив на формування морально-правової стійкості, організація системи заходів соціального оздоровлення дітей з сімей групи ризику
10	Реабілітаційна	1. Організація системи заходів щодо соціально-педагогічної реабілітації, та підтримки дітей з особливими освітніми потребами,

		які відчувають різноманітні труднощі, що призводять до соціальної дезадаптації.
--	--	---

Таким чином, соціальний педагог в умовах навчально-реабілітаційного центру виступає організатором активної співпраці педагогів-вихователів, вихованців центру, батьків, різноманітних соціальних закладів з метою надання кваліфікованої, різносторонньої та своєчасної допомоги дітям з особливими освітніми потребами [4].

Результатами професійної діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі є:

1. Адаптація вихованців у суспільстві;
2. Можливість вільного спілкування з ровесниками;
3. Толерантність у міжособистісному спілкуванні;
4. Підвищена самооцінка дітей з особливими освітніми потребами, зниження рівня тривожності та агресивності;
5. Активна життєва позиція та віра у майбутнє, а також мета подальшого життя.

Висновки до розділу

У контексті соціально-педагогічної допомоги та підтримки сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами доречно розглядати основні етапи роботи соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі.

Його професійна діяльність в першу чергу має бути спрямована на соціалізацію дитини, де основними принципами є єдність дій сімей та соціальних

інститутів, активізація ролі батьків у навчанні та вихованні власних дітей та їх активне включення до соціально-педагогічної діяльності.

На початковому етапі такої діяльності проводиться діагностика мікросоціуму та виховного потенціалу родини. Робота полягає в аналізі основних проблем та проектуванні соціально-педагогічного процесу у сім'ї, доборі засобів та методів реабілітації відповідно до загальних цілей навчально-виховного процесу. Основною метою діяльності соціального педагога є формування у батьків адекватного уявлення про структуру порушень психофізичного розвитку дитини і про можливості її освіти та соціалізації.

Наступний етап роботи – організаційний – включає різноманітні форми педагогічної анімації під час організації сімейного-побутової праці, освітніх заходів, дозвілля, добір ефективних методів та засобів роботи, організацію педагогічного середовища та налагодження системи навчальної взаємодії дорослих та дітей за допомогою спеціальних занять, ігор, дозвілля

Заключний етап соціально-педагогічної роботи полягає у становленні оптимальних взаємовідносин, нормалізації психологічного клімату навчально-реабілітаційного центру, послаблення емоційної напруженості та реконструкції батьківської позиції у навчально-виховному процесі.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ У НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЦЕНТРІ.

2.1 Дослідження відхилень та негативних проявів у поведінці дітей з особливими освітніми потребами як протидію соціалізації та інтеграції у суспільство

Для успішної соціально-педагогічної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами важливим критерієм виступає корекція розвитку, навчання та соціальної адаптації в умовах спеціально створених навчально-реабілітаційних центрів.

Зазвичай самі батьки не в змозі оцінити ступінь проблем власної дитини. Більшість батьків «особливих» дітей у подоланні труднощів опираються виключно на власні сили, що призводить до замикання у собі та дезадаптації у соціумі. Частина батьків отримують підтримку під час спілкування з такими ж родинами та користуються не завжди доречними порадами один одного.

Відтак аналізуючи науково-педагогічні дослідження даної проблеми, варто підкреслити надзвичайно важливу роль навчально-реабілітаційного центру в запобіганні ізоляції дітей з особливими освітніми потребами та роль соціального педагога в успішній соціалізації та інтеграції у суспільство. Варто відмітити, що з основних завдань соціально-педагогічної діяльності важливими є ті, що спрямовані на актуалізацію особистісного потенціалу розвитку дитини, формування міжособистісних стосунків дітей з особливими освітніми потребами з їх ровесниками у інтеграції, психолого-педагогічної оцінки особливостей розвитку, навчання та реабілітації, а також спілкування і адаптації. Основними труднощами є підвищений рівень тривожності, надмірна збудливість, неконтрольовані емоції та агресивність.

З метою визначення відхилень та негативних проявів у поведінці дітей з особливими освітніми потребами та особливостей соціально-педагогічної

діяльності у навчально-реабілітаційному центрі було проведено експериментальне дослідження. Відповідно до цього було підібрано та розроблено діагностичний інструментарій.

Експериментальна частина дослідження стосувалася визначення та узагальнення наступних показників:

- визначення індивідуальних особливостей психічного розвитку дітей (співвідношення розумового розвитку віковій нормі, рівень розвитку пізнавальної сфери, особливості емоційно-вольової сфери, рівня розвитку комунікативних здібностей, рівня сформованості навчальної мотивації, темпу розумової працездатності та втомлюваності);
- відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі;

Дослідження проводилося на базі Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради протягом 2022-2023 навчального року. У дослідженні прийняли участь 21 учень середньої школи 8-10 класів різної статі, а саме 7-ро учнів 8-А класу, 6-ро учнів 9-Б класу та 8-ро учнів 10-А класу

Під час діагностичного етапу нами було визначено рівень емоційного стану кожного учасника нашого дослідження, ступінь їх позитивного чи негативного психічного стану; рівень самооцінки вихованців; міжгрупові та міжособистісні стосунки у групі та виявлено соціометричні позиції кожної дитини; рівень агресивності.

Ми розпочали діагностичний етап дослідження з використання проективної методики «Кактус», розробленої М.О. Панфіловою (Додаток А). Дана методика дозволяє визначити не лише емоційний стан дитини, а й наявність агресії, її інтенсивність та спрямованість. Процедура проведення методики є доволі простою у використанні: на аркуші паперу необхідно намалювати кактус,

як дитина його собі уявляє, не розмовляти з дитиною та не коментувати малюнок у процесі його виконання. Обробка результатів проводиться за класичною схемою інтерпретацій графічних методик, а також необхідно звернути увагу на специфічні показники малюнків: фігура кактуса, манера малювання, характеристика голок і т.д. Діагностика за допомогою проєктивної методики «Кактус» тривала протягом 26-28 вересня 2023 року.

Таблиця 2.1 – Результати проєктивної методики «Кактус» учнів 8-А класу

Дата проведення	Ім'я дитини	Критерії оцінки малюнка	Ознаки
26.09.2023	Андріана В.	1.Наявність голок, вони довгі та сильно стирчать в сторони; 2.Сильний натиск олівця; 3.Малюнок маленького розміру; 4.Пустельний кактус; 5.Малюнок у центрі	1.Високий ступінь агресивності; 2.Імпульсивність, тривожність, пригніченість настрою; 3.Невпевненість у собі; 4.Відчуття самотності; 5.Нормальний рівень самооцінки;
	Максим Г.	1.Велика кількість довгих голок; 2.Уривчасті лінії; 3.Малюнок великого розміру, розташований по центру; 4.Наявність западин; 5.Яскравий колір; 6.Рослина у горщику	1.Агресивність; 2.Імпульсивність; 3.Егоцентризм; 4.Скритність; 5.Оптимістичне ставлення; 6.Домашній захист, прагнення домашнього затишку

	Богдан К.	1.Декілька маленьких колючок; 2.Малюнок яскравого кольору 3.Опуклості на кактусі; 4.Квіти на кактусі; 5.Рослина дикоросла; 6.Розміщення внизу аркуша, з правої сторони	1.Низький ступінь агресивності, відсутність тривожності; 2.Оптимізм; 3.Відкритість та простодушність; 4.Екстравертованість; 5.Почуття самотності; 6.Невпевненість у собі
	Богдан Л.	1.Відсутність голок; 2.Малюнок маленький, лінії уривчасті; 3.Внутрішнє штрихування, темні кольори; 4.Малюнок розміщено по центру; 5.Малюнок пустелі	1.Відсутність проявів агресії; 2.Невпевненість у собі, імпульсивність; 3.Підвищений рівень тривожності; 4.Достатній рівень самооцінки; 5.Самотність
	Вероніка М.	1.Великий малюнок, розташований по центру; 2.Відсутність колючок; 3.Яскравий колір; 4.Наявність виступаючих відростків; 5.Внутрішнє штрихування; 6.Кактус на підвіконні	1.Прагнення до лідерства та перебування у центрі уваги; 2.Прояви агресії не спостерігаються; 3.оптимізм; 4.Демонстративність та відкритість; 5.Тривожність; 6.Прагнення домашнього затишку
	Павло Н.	1.«Радісний» малюнок яскравого кольору;	1.Оптимізм;

		2.Розміщений зліва у верхній частині аркуша; 3.Кактус має опуклості; 4.Сильний натиск на олівець; 5.Голкам приділена особлива увага	2.Висока самооцінка, присутність в характері рис інтроверта, замкнутість; 3.Відкритість та простодушність; 4.Схильність до імпульсивності, тривожності, пригніченості настрою; 5.Захист від навколишнього середовища
	Максим О.	1.Велика кількість голок близько розташованих одна до одної; 2.Наявність западин і вгинань; 3.Переривчасті лінії, використання чорного кольору; 4.На малюнку присутні квіти; 5.Малюнок по центру	1.Високий ступінь агресивності; 2.Скритність та обережність; 3.Відчуття тривоги; 4.Екстравертованість; 5.Нормальний рівень самооцінки

Наступного дня ми провели діагностику з 9-Б класом (6 учнів), результати якої представлені у таблиці 2.2

Таблиця 2.2 – Результати проєктивної методики «Кактус» учнів 9-Б класу

Дата проведення	Ім'я дитини	Критерії оцінки малюнка	Ознаки
------------------------	--------------------	--------------------------------	---------------

27.09.2023	Владислав А.	<p>1.Відсутність колючок, уривчасті лінії;</p> <p>2.Малюнок маленький, розташований внизу аркуша;</p> <p>3.Наявність виступаючих відростків;</p> <p>4.В малюнку переважають темні тони;</p> <p>5.Кактус намальований у квітковому горщику</p>	<p>1.Відсутність агресивних проявів, імпульсивність;</p> <p>2.Невпевненість у собі та залежність;</p> <p>3.Демонстративність та відкритість;</p> <p>4.Тривожність та замкнутість;</p> <p>5.Бажання домашнього затишку, прагнення до створення сім'ї, орієнтування на будинок, сімейне вогнище</p>
	Олексій Б.	<p>1.Кактус великого розміру, розташований по центру;</p> <p>2.Густі та довгі колючки;</p> <p>3.Використання яскравих кольорів;</p> <p>4.Використання внутрішнього штрихування;</p> <p>5.Підпис під малюнком</p>	<p>1.Егоцентризм та прагнення до лідерства;</p> <p>2.Наполягання на власній думці як єдиній правильній;</p> <p>3.Підвищений рівень агресивності;</p> <p>4.Оптимістичне ставлення до оточення;</p> <p>5.Схильність до імпульсивності, тривожності, пригніченого настрою</p>
	Ростислав Г.	1.«Радісний» кактус, яскраві кольори;	1.Оптимізм та відкритість;

	<p>2.Рослина в горщику, невелика кількість голок маленького розміру;</p> <p>3.Тонкі лінії малюнка;</p> <p>4.Малюнок розміщено у центрі;</p> <p>5. Акцент на голках за допомогою використання яскравого кольору</p>	<p>2.Опора у вигляді домашнього затишку, відсутність агресії;</p> <p>3.Свідчення про позитив, симпатію та м'який поступливий характер;</p> <p>4.Відсутність особливих домагань;</p> <p>5.Свого роду захист від навколишнього середовища</p>
Ростислав К.	<p>1.Малюнок невеликого розміру, розміщений внизу аркуша;</p> <p>2.Сильний натиск олівця;</p> <p>3.Наявність вгинань;</p> <p>4.Присутність на малюнку інших рослин;</p> <p>5.Загальний вигляд малюнка похмурий</p>	<p>1.Невпевненість у собі та залежність;</p> <p>2.Імпульсивність;</p> <p>3.Скритність та обережність автора;</p> <p>4.Екстравертованість;</p> <p>5.Свідчить про підвищений рівень тривожності</p>
Альона Н.	<p>1.Малюнок яскравий, розміщений по центру;</p> <p>2.На кактусі спостерігаються опуклості та квіти;</p> <p>3.Вільність ліній на малюнку;</p>	<p>1.Нормальний рівень самооцінки та оптимістичне ставлення, впевненість у собі;</p> <p>2.Відкритість та простодушність, жіночність;</p> <p>3.Позитив та поступливість у характері;</p>

		4.Кактус має прикраси; 5.Кактус домашній	4.Позитивний настрій, почуття гумору; 5.Прагнення до створення сім'ї, орієнтування на сімейне вогнище
	Вадим П.	1.Кактус без колючок, маленького розміру; 2.Зигзаги всередині контура; 3.Наявність внутрішнього штрихування; 4.Пустельний кактус; 5.Різкі виступи на малюнку	1.Урівноваженість та роль підлеглого; 2.Скритність та обережність автора; 3.Відчуття тривожності; 4.Почуття самотності; 5.Замкнутість до спілкування

28 вересня було проведено діагностику у 10-А класі (8 учнів), отримані результати надані в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Результати проєктивної методики «Кактус» учнів 10-А класу

Дата проведення	Ім'я дитини	Критерії оцінки малюнка	Ознаки
28.09.2023	Павло В..	1.Довгі, гострі і рідкісні голки; 2.Кактус дикий; 3.Малюнок розміщений внизу аркуша; 4.Переривчасті лінії та штрихування; 5.Розташування зигзагів по контуру	1.Ворожість та агресивність у спілкуванні; 2.Усвідомлено вибрана або вимушена самотність; 3.Невпевненість у собі; 4.Тривожність; 5.Прояви скритності та обережності.

	Марія П.	<p>1.Кактус великий, розташований по центру аркуша та невелика кількість маленьких голок;</p> <p>2.Використання яскравих кольорів;</p> <p>3.На кактусі квіти;</p> <p>4.Рослина з опуклостями;</p> <p>5.Росте з «нізвідки»</p>	<p>1.Свідчить про прагнення до лідерства та стриманість;</p> <p>2.Оптимізм;</p> <p>3.Жіночність;</p> <p>4.Відкритість та щирість у спілкуванні;</p> <p>5. Відсутність опори у вигляді домашнього затишку.</p>
	Марина З.	<p>1.Кактусів на малюнку декілька;</p> <p>2.Лінії чіткі з натиском;</p> <p>3.Малюнок розміщений у верхній частині аркуша;</p> <p>4.Кактуси домашні;</p> <p>5.Колючки коротенькі, які не коляться</p>	<p>1.Екстравертованість;</p> <p>2. Тривожність;</p> <p>3.Висока самооцінка;</p> <p>4.Бажання домашнього затишку, прагнення до створення сім'ї;</p> <p>5.Відсутність проявів агресії</p>
	Олександр К.	<p>1.Кактус маленький, розміщений в нижній частині аркуша;</p> <p>2.Сильний натиск на олівець;</p> <p>3.Контурні лінії гладенькі, без вигинів і випуклостей</p> <p>4.Малюнок яскравого кольору;</p>	<p>1.Невпевненість у собі;</p> <p>2.Імпульсивність, тривожність та пригніченість настрою;</p> <p>3.Замкнутість;</p> <p>4.Оптимізм;</p> <p>5.Орієнтування на будинок та сімейне вогнище</p>

	5.Кактус домашній	
Дарина Л.	1.Малюнок великий, розташований в центрі листа; 2.Наявність западин та квітів; 3.Кактус дикорослий; 4.Привабливість малюнка; 5.Наявність «діток» на кактусі	1.Егоцентризм та прагнення до лідерства; 2.Скритність та жіночність; 3.Почуття самотності; 4.Поступливість та м'який характер; 5.Бажання створення щасливої сім'ї у майбутньому
Марія Р.	1.Кактусів на малюнку чотири; 2.Усі вони яскравого кольору; 3.Невеликі голки; 4.Опуклості на рослині; 5.Підпис під малюнком	1.Екстравертованість та оптимізм; 2.Відсутність ворожості у спілкуванні; 3.Відкритість та щирість у стосунках; 4.Схильність до імпульсивності та тривожності
Діана Р.	1.Малюнок середнього розміру, розташований по центру аркуша; 2. Яскраві кольори; 3.Прикраси на кактусі; 4.Голки невеликі, їх мало; 5.Кактус у горщику	1.Незалежність та відкритість у спілкуванні; 2.Оптимістичне ставлення та відсутність тривоги; 3.Жіночність; 4.Відсутність агресії; 5.Прагнення домашнього затишку
Олександр С.	1.Кактус великий, розташований зліва;	1.Присутність у характері рис інтроверта;

		2.Має великі та густі голки; 3.Малюнок всередині заштрихований; 4.Кактус дикий; 5.Уривчасті лінії	2.Ворожість та агресивність у спілкуванні; 3.Свідчення про імпульсивність та пригніченість настрою; 4.Відсутність відчуття домашнього затишку, самотність; 5.Прояви імпульсивності
--	--	--	---

За результати проєктивної методики можна зробити підсумок, що у 8 дітей із 21 спостерігається підвищений рівень тривожності, а це 38% від загальної кількості вихованців середньої школи. Агресивність, відчуття самотності та нестабільний емоційно-вольовий стан зафіксовано у 12 дітей (57%). У декількох дітей, а саме 4 (19%) виявлено ознаки замкнутості та не бажання спілкуватися.

Впевненість у собі, власних можливостях та відкритість і щирість спілкування продемонстрували 14 із 21 учня (67%). Оптимізм та прагнення до лідерства присутні у 6 (29%) вихованців; прагнення до домашнього захисту та наявність проблем із близькими людьми спостерігається у 16% дітей. Прояви відкритості та добродушності притаманні 15 із 21 дитини, а це 71% від загальної кількості дітей 8-10 класів старшої школи навчально-реабілітаційного центру.

Отримані результати не можна вважати єдино вірними, оскільки на уявлення дитини про кактус можуть впливати побачені раніше малюнки у книгах, мультиках та телевізійних передачах.

Для дітей з особливими освітніми потребами подекуди характерним є порушення емоційно-вольової сфери: відсутність уміння співпереживання, нестійкість емоцій, дратівливість, збудливість, постійна зміна настрою, підвищений рівень тривожності.

Саме тому з метою подальшого вивчення особливостей соціально-педагогічної діяльності у навчально-реабілітаційному центрі та дослідження міри опанування особистою поведінкою в різноманітних ситуаціях, здатності свідомо керувати власними діями, бажаннями та станами нами було використано методику дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана (Додаток Б). Методика містить 30 тверджень та **три шкали**: *шкала визначення рівнів вольової саморегуляції, шкала наполегливості та шкала самовладання*, найвищий бал за якими відповідно 12, 8 та 6. Отримані нами результати представлені у таблицях 2.4, 2.5 та 2.6

Таблиця 2.4 – Результати визначення рівнів вольової саморегуляції

Рівні вольової саморегуляції	Отримані бали	Кількість дітей	Кількість дітей у % відношенні
Високий	12-10	4	19 %
Середній	10-6	11	52 %
Низький	5-0	6	29 %

Високий рівень отримали 4 дітей. Це зазвичай емоційно зрілі, активні, незалежні особистості. Їх відрізняє спокій, впевненість у собі, стійкість намірів та розвинене почуття особистого обов'язку. Середній рівень – 11 дітей, для яких характерною є здатність контролювати власні вчинки та володіння вираженою соціально-позитивною спрямованістю, можливе наростання внутрішньої напруги та підвищення рівня тривожності. Низький рівень притаманний 6 дітям. Спостерігається надмірна чутливість, емоційна нестійкість, вразливість та невпевненість у собі. Для них властиві імпульсивність та нестійкість намірів, нездатність до самоконтролю.

Таблиця 2.5 – Результати дослідження за шкалою наполегливості

Рівні наполегливості	Отримані бали	Кількість дітей	Кількість дітей у % відношенні
Високий	8-6	4	19%
Середній	5-3	10	48%
Низький	2-0	7	33%

У 4 дітей спостерігається високий рівень наполегливості, а це означає, що вони діяльні, працездатні, активно прагнуть до виконання запланованого, їх мобілізують перешкоди на шляху та вони довершують розпочату справу до кінця. Вони прагнуть підпорядковувати власну поведінку загальноприйнятим у суспільстві нормам. Середній рівень – у 10 дітей: за певних обставин можлива втрата гнучкості поведінки, імпульсивність. Низький рівень характерний для 7 дітей. Такі показники свідчать про невпевненість у собі, непослідовність поведінкових реакцій, зниження активності та працездатності.

Таблиця 2.6 – Результати дослідження за шкалою самовладання

Рівні самовладання	Отримані бали	Кількість дітей	Кількість дітей у % відношенні
Високий	6-5	3	14%
Середній	4-3	9	43%
Низький	2-0	9	43%

Високий рівень показали результати 3 вихованців, що свідчить про емоційну стійкість, володіння собою у різноманітних ситуаціях, впевненість у собі та власних можливостях, відсутність страху перед невідомим; у 9 дітей –

середній рівень, а це говорить про страх перед невідомим, відчуття внутрішньої напруги, низький рівень готовності до сприймання нового. Низький рівень самовладання у 9 дітей (43%). Прагнення до постійного самоконтролю, підвищення внутрішньої напруженості, переважання постійної стурбованості та втоми, вразливість та потреба у постійному захисті.

Відсоткове співвідношення отриманих результатів за допомогою методики дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана можна прослідкувати на рис.2.1

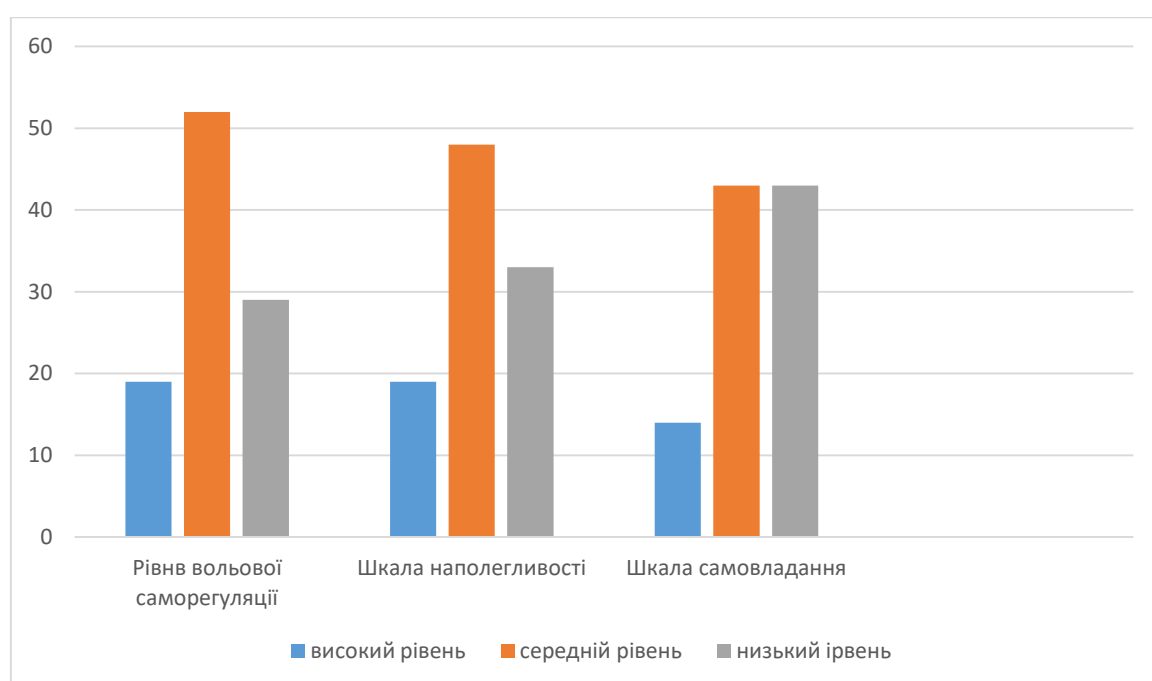

Рисунок 2.1 – Результати діагностики за методикою дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана

Одним із основних завдань соціального педагога навчально-реабілітаційного центру є налагодження спілкування з вихованцями з проблемами комунікації та соціалізації

Саме тому подальше наше дослідження стосувалося визначення міжособистісних стосунків між вихованцями, між ними та членами їх сімей за допомогою методики визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка

(Додаток В). Враховуючи те, що розвиток дитини безпосередньо залежить від того, з ким вона спілкується, яке коло і характер спілкування, використання даної методики у нашому дослідженні є актуальним. Тільки в процесі спілкування в дитини формуються духовні потреби, моральні і естетичні почуття, характер, а у батьків формується адекватне уявлення про структуру порушень психофізичного розвитку їх дитини і про можливість її освіти та соціалізації, оскільки саме сім'я виступає джерелом спілкування та розвитку соціально-значущих навичок у дитини з особливими освітніми потребами. Це пояснюється надмірною залежністю такої дитини від членів сім'ї та їх роллю у формуванні соціальних стереотипів її поведінки для інтеграції.

Провівши діагностику ми отримали результати, які описані в таблиці 2.7

Таблиця 2.7 – «Результати діагностики за Методикою визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка»

Кількість набраних балів	Кількість дітей	Кількість дітей у %
0-5	5	24%
6-8	6	29%
9-12	9	43%
13 і більше	1	4%

Такі результати є показником того, що у більшості частини досліджуваних виникають ті чи інші проблеми у налагодженні контактів, виникають певні труднощі у спілкуванні з однолітками та оточуючими людьми. Результати 5 дітей вказують на те, що емоції не заважають їм у спілкуванні, 6 (29%) дітей отримали від 6 до 8 балів, що говорить про деякі емоційні проблеми у спілкуванні. 9 (43%) дітей показали результат від 9 до 12 балів. У них наявні труднощі у спілкуванні та налагодженні контактів з оточуючими, 4% - мають результат, коли емоції не лише ускладнюють, а заважають встановленню контактів з партнером.

Графічне зображення отриманих показників представлено на рисунку 2.2

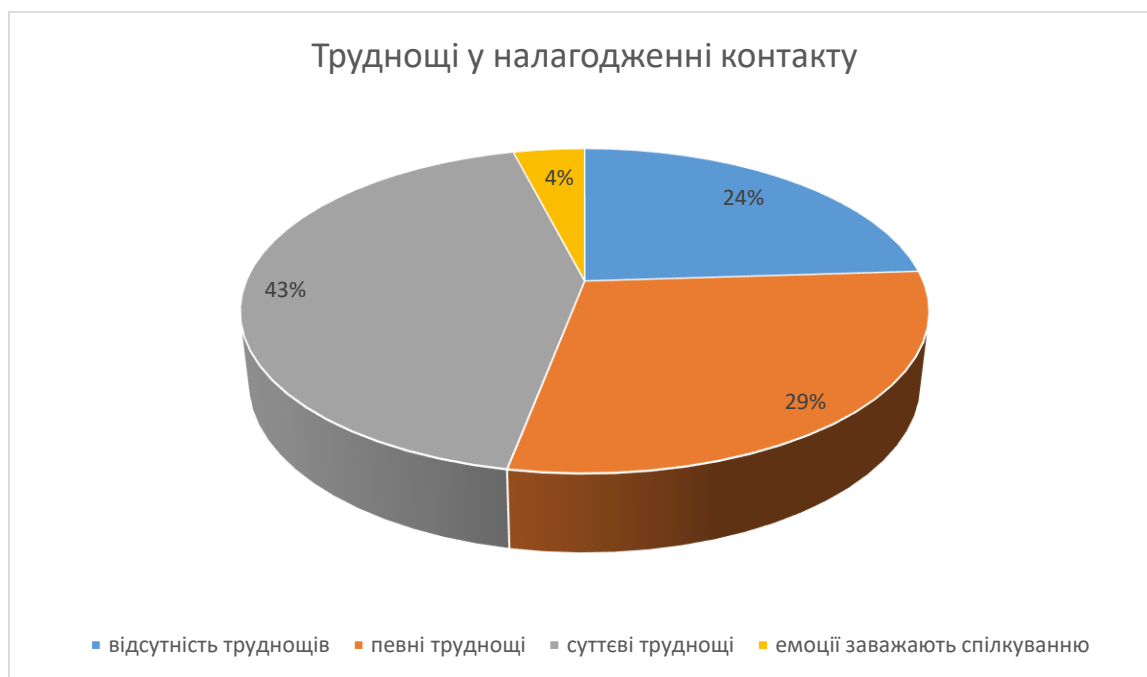

Рисунок 2.2 – Результати діагностики за Методикою визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка

Проведена діагностика є свідченням того, що для дітей з особливими освітніми потребами подекуди характерними є підвищений рівень тривожності, емоційної збудливості, замкнутість і навіть агресивність.

Але як свідчать результати дослідження вчасне виявлення та коригування відхилень, надання медико-соціально-психологічної допомоги дозволяють уникнути появи нових відхилень у розвитку та досягнути більш ефективних результатів у навчально-виховному процесі, успішній адаптації дитини з особливими освітніми потребами до соціуму та інтеграції у суспільство. Одним із видів такої допомоги є тренінг врегулювання емоційних станів, який ми пропонуємо у параграфі 2.2

2.2 Тренінгова програма врегулювання емоційних станів дітей з особливими освітніми потребами

Методика проведення тренінгу базується на основі поетапності розвитку і наступності у самопізнанні та самореалізації. Всі заняття тренінгу підбрані таким чином, що кожне із них є логічним продовженням попереднього. Під час проведення тренінгу важливо створити максимально комфортну атмосферу та безпечний у психологічному сенсі простір. Організаційна підготовка тренінгу полягає у виборі приміщення, в якому є можливість активної взаємодії для учасників. Група складається із 21 особи – учні середньої школи (8-10 класи).

Мета тренінгу – формування відповідальності за особисті емоційні реакції на ті чи інші події, самоконтроль поведінки у складних обставинах та готовність керування власними емоційними станами, поява бажаних емоцій та відновлення емоційної напруженості, яка є завадою для встановлення та налагодження особистісних стосунків.

Тривалість – 2 години.

Тренінг розпочинається із вступного привітального слова та розминки, основною метою якої є визначення правил роботи групи.

Основні принципи роботи: доброзичливе ставлення, активність, цінування часу один одного, повага, робота за правилом: «Ти і Я=Ми», відвертість та відкритість, добровільність та активність.

Тренінг розпочинається із перегляду невеликого відеоролику під назвою «Позитивний настрій» для того щоб учасники зрозуміли про що буде йти мова.

Вступне слово соціального педагога містило інформацію стосовно того, що такий тренінг є необхідним для навчання розрізняти і контролювати свої емоції та розвивати позитивне ставлення до людей, виховувати почуття поваги, толерантності та співчуття до оточуючих. Повний зміст доповіді ведучого та вправ подано у Додатку Г.

З метою визначення очікувань учасниками ведучим було роздано паперові метелики, діти мали розфарбувати його улюбленим кольором та написати на ньому власні очікування від тренінгу. Усі очікування промовляються по колу вголос, потім метеликів прикріплюють на плакат.

Висновок – дізнатися про те, що кожен із вас чекає від заняття та намагатися працювати так, щоб вони здійснилися.

Перелік вправ, їх мета та засоби подано у таблиці 2.8

Таблиця 2.8 – Перелік вправ тренінгового заняття

№п/п	Вправа	Мета	Засоби	Метод
1	«Відгадай емоцію»	Дізнатися, які почуття викликає вправа та які емоції були приємними, а які ні	12 малюнків із зображеннями людських облич	Самодіагностика та модерація
2	Що робити з негативними емоціями	Звернення до досвіду групи з приводу питання керування негативними емоціями, активізація творчого підходу до життя	Дошка, фломастери, чисті картки	Робота в малих групах; Модерація

3	Повчальна історія про двох друзів	Навчитися робити висновки із власних вчинків та усвідомлювати важливість визнати неправоту	Картка, олівці, папір	Узагальнення та визначення основної думки, мозковий штурм
4	Портрет емоційно компетентної людини	Створити разом образ емоційно компетентної людини, налаштувати учасників на підвищення власної емоційної компетентності з метою перенесення такого досвіду з тренінгу у реальне життя.	Картки з мудрими думками, маркери, дошка	Фасилітація, брейнстормінг

5	Сила емоцій та почуттів	Формування готовності до емоційно стабільної поведінки у складних життєвих обставинах, ознайомлення із техніками керування емоціями та розвиток гнучкості у сприйнятті реальних подій.	Техніка «Витримай паузу»; Техніка «Зроби крок назад»; Техніка «Подивися на ситуацію зі сторони»; Техніка зниження інтенсивності негативних емоцій під назвою «Мінус-плюс»	Практичні вправи; зворотній зв'язок
6	Вправа «Моя мрія»	Усвідомлення мотивуючого впливу цілей	Чисті аркуші, олівці, фарби, фломастери	Творча праця
7	«Чарівна зірка»	Розвивати у дітей бажання творити добро, сприяти згуртованості колективу.	Картка з притчею	Дискусія; Мотивуючий контроль

8	«Розфарбована емоція»	Сформувати характеристику людини та уявлення про її психічний стан відповідно до обраного нею кольору	Кольорові картки	Перегляд фрагменту відеофільму
9	Вправа «Відкритий мікрофон»	Вислухати враження від тренінгу кожного учасника та дізнатися про роль емоцій у житті кожного із нас		Дискусія

Показниками успішності тренінгу є наступні критерії:

- обсяг засвоєних знань, міни у переконаннях а також поведінкових та емоційних реакціях;
- висловлювання власних думок, подолання замкнутості, виконання поставлених завдань, зворотній зв'язок;
- якісне виконання запланованих завдань;
- позитивне ставлення до опитування, анкетування та спостереження.;
- наявні результати самодіагностики;
- оцінка особистісних змін один одного учасниками тренінгу;

- досвід індивідуальної та групової роботи;
- опанування емоційних проявів;
- зміна цінностей та переконань;
- позитивна реакція учасників тренінгу та зміни в їх поведінці.

Отже, для того щоб контролювати власні емоції необхідні навчання, тренування та набуття певного досвіду. Оскільки згідно з науковими дослідженнями розвиток людини на 50% залежить від генетики, 10% - від зовнішніх обставин та 40% - від самої людини, яка може впливати на власний стан, тобто усі необхідні ресурси в людини є, лише треба навчитися правильно ними користуватися.

2.3 Науково-практичні рекомендації соціальним педагогам щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

В організації навчально-реабілітаційної діяльності усі члени педагогічного колективу навчально-реабілітаційного центру мають виконувати наступні *рекомендації*:

1. Чітко дотримуватися вимог гігієни та контролювати відповідність меблів до особливих потреб своїх вихованців.
2. Створювати позитивне емоційне середовище.
3. Дотримуватися чіткого режиму та санітарно-гігієнічних умов навчально-реабілітаційного процесу.
4. Враховувати швидку втомлюваність вихованців та виснажливість їх центральної нервової системи.
5. Забезпечення оптимального темпу роботи та періодичний контроль за динамікою втомлюваності.

6. Систематичне застосування лікувально-педагогічної допомоги.
7. Застосування рухливих ігор та вправ з метою розвитку спритності дитини.
8. Формування навичок самостійної роботи, вміння організувати та планувати власну діяльність, здійснювати самоконтроль.

Одним із основних завдань професійної діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі є створення умов для доброзичливого, позитивного та відкритого ставлення один до одного, до взаєморозуміння.

З метою досягнення такого результату важливо дотримуватися певних *вимог*, а саме:

1. Вивчити особливості особистості кожного учня з особливими освітніми потребами та зосередити свою увагу на позитивних рисах та вчинках кожної дитини;
2. Виховувати та організувати колектив і тим самим сприяти позитивній динаміці його розвитку;
3. Розвивати таланти та розумові і фізичні здібності кожного вихованця, забезпечувати змістовне дозвілля;
4. Орієнтація навчально виховного процесу на формування загальнолюдських цінностей та важливість духовно-морального виховання у реабілітаційному процесі;
5. Зміцнення та збереження здоров'я дітей за допомогою організаційних та виховних заходів;
6. Орієнтація на майбутню професію у навчально-виховному процесі, допомога у подальшому професійному самовизначенні;
7. Координація усіх фахівців, що працюють із класом;
8. Активна співпраця з іншими навчально-реабілітаційними закладами та установами соціального захисту;

9. Дотриманні єдності вимог щодо кожного із учасників навчально-реабілітаційного процесу;

10. Активне залучення батьків до процесу навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами

Завдяки зусиллям соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі для дітей з особливими освітніми потребами створюються усі умови для уникнення та запобігання їх дезадаптації.

Саме забезпечення продуктивного процесу комунікації не лише один з одним у класі, але і з батьками покращує ефективність адаптації до умов закладу та подальшої інтеграції у суспільство. Таке спілкування надає можливість і батькам усвідомити важливість бути корисним для власної дитини. Це вимагає спільних зусиль з метою формування емпатії, ідентифікації дитиною себе з однолітками, які також мають певні порушення розвитку. Активна дозвіллева діяльність та ситуації неформального спілкування забезпечують найбільш сприятливі умови для інтеграції кожного вихованця з особливими освітніми потребами у соціокультурне середовище не залежно від ступеня відхилення у його розвитку.

Завдяки неформальному спілкуванню із друзями діти розвиваються, навчаються жити у злагоді з іншими, у них формується почуття самоповаги, відчуття приналежності та позитивний настрій.

Для налагодження атмосфери доброзичливого та відкритого ставлення один до одного соціальний педагог має володіти певними *знаннями та навичками* роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;

- необхідно знати анамнез та володіти уявленнями щодо основних видів порушень психофізичного розвитку дітей;
- детально вивчити стан уваги, втомлюваності та темпи роботи кожної дитини;
- враховувати стан слуху, зору, розвиток моторики та загальний фізичний стан;

- знати про додаткові знаряддя, які використовують учні у навчальному процесі (окуляри, візки і т.д);
- адекватно оцінювати та створювати навчально-реабілітаційне середовище відповідно з потребами дітей;
- залучення до навчально-реабілітаційного процесу членів родини та налагодження із ними довірливих відносин;
- застосовувати принципи та стратегії колективної командної роботи;
- вміти постійно спостерігати за дітьми та проводити моніторинг їх розвитку;
- переключатися коли діти втомлюються та відволікаються;
- створення оптимальних умов для спілкування, налагодження дружніх взаємовідносин та формування колективу;
- формування навичок адаптації до соціального середовища;
- повага у стосунках з дітьми та батьками.

У спілкуванні з дітьми з особливими освітніми потребами існують певні *правила*, яких необхідно обов'язково дотримуватися самим та вчити інших.

- Якщо перед вами дитина з особливими освітніми потребами – звертатися необхідно безпосередньо до неї, а не до того, хто її супроводжує;
- При знайомстві з людьми, які мають інвалідність цілком доречним є потискання руки;
- Якщо дитина погано бачить або взагалі незряча – необхідно називати усіх, хто присутній довкола неї;
- Надавати будь-яку допомогу необхідно лише після отриманого дозволу;
- Опиратися чи виснути на інвалідному візку абсолютно недопустимо, оскільки це частина недоторканного простору дитина, яка його

використовує, намагатися щоб очі були на одному рівні щоб не довелося дитині постійно закидати голову;

- Під час розмови з дитиною, яка має труднощі у спілкуванні необхідно дослухати до кінця, не перебивати, бути терплячим та уважним;
- Якщо дитина погано чує – намагатися привернути її увагу або ж торкнутися плеча, говорити чітко.
- Вміти правильно висловлюватися про дітей з особливими освітніми потребами.

Таким чином, діяльність соціального педагога щодо формування продуктивних видів стосунків дітей з особливими освітніми потребами в класі та сім'ї є способами для оптимізації соціалізації вихованців навчально-реабілітаційного центру та підґрунтям для адаптації, профілактики дезадаптації та реабілітації.

Узагальнюючи увесь досвід навчально-реабілітаційної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, можна виділити **7 прийомів**, які стануть у нагоді та посприяють організації навчального процесу.

1. Командна робота

Для успішної адаптації кожної дитини у класі повинна працювати уся команда фахівців: соціальний педагог, психолог, вчителі та асистенти, реабілітолог, дефектолог. Але найважливішими учасниками є батьки дитини, для яких необхідно періодично проводити тренінги, переглядати фрагменти фільмів і т.д.

2. Різноманіття – це норма.

Оскільки у класах навчаються діти з різними вадами, необхідно усілякими методами та засобами знижувати рівень критичного ставлення до зовнішніх особливостей один одного як до чогось дивакуватого. Усі мають навчатися, незалежно від відмінностей, які існують між дітьми.

3. Основа – сильні сторони.

Жодне захворювання не забирає у дитини творчі здібності, тому кожен має можливість згенерувати нову ідею, тобто завжди є те, що варто створювати усім разом та спиратися на сильні сторони кожного.

4. Комунікативні паспорти.

Такі паспорти взяли початок у польських школах та подекуди знайшли відображення в нашій системі інклюзивної освіти. Сюди записують усі інтереси, здібності та хоббі дитини. Паспорт прикрашають картинками, малюнками, що дає змогу краще відчутти індивідуальність кожного. До цієї роботи долучаються усі фахівці, що працюють з дитиною, батьки.

5. Практикувати скаффолдинг.

Скаффолдинг – це створення таких умов, які підвищують успішність у навчанні кожної дитини. Можливість виконати завдання та досягнути успіху є запорукою підвищення мотивації. Це процес, який дає можливість дитині виконати завдання, вирішити проблему, які знаходяться за межею її індивідуальних можливостей завдяки різноманітним видам підтримки (вербальна, фізична, моделювання, маніпуляція міміка, жести і т.д.).

6. Завдання різного рівня.

Це дає можливість учням обирати завдання та шляхи подання матеріалу (словесно, візуально, піктограмами).

7. Креатив та візуалізація.

Найголовнішим ресурсом є творчий підхід. Діти здатні вчитися незалежно від рівня їх розвитку. Образи допомагають дітям з різними діагнозами, візуалізація – це саме те, що показано усім без винятку

Висновки до розділу

Для успішної соціально-педагогічної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами важливим критерієм виступає корекція розвитку, навчання

та соціальної адаптації в умовах спеціально створених навчально-реабілітаційних центрів. Для досягнення ефективного результату будь-якої діяльності правильним є вибір методів діагностики та засобів впливу. З огляду на аналіз та узагальнення літератури з теми дослідження було обрано відповідні методи, а саме *теоретичні*: (систематизація та аналіз наукової літератури, порівняння та узагальнення даних); *методи математичної обробки результатів дослідження* (кількісний та якісний аналіз результатів дослідження) та *емпіричні*: (метод спостереження, метод бесіди, проєктивна методика «Кактус» (автор М.О. Панфілова), методика дослідження вольової саморегуляції А.Зверькова та Є.Ейдмана, методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В.Бойком).

Результати діагностики свідчать, що для дітей центру потребами подекуди характерними є порушення емоційно-вольової сфери: відсутність уміння співпереживання, нестійкість емоцій, дратівливість, збудливість, постійна зміна настрою, підвищений рівень тривожності.

З метою подальшого вивчення особливостей соціально-педагогічної діяльності у навчально-реабілітаційному центрі та дослідження міри опанування особистою поведінкою в різноманітних ситуаціях, здатності свідомо керувати власними діями, бажаннями та станами було використано методику дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана, результати якої є наступні:

високий рівень притаманний 4 дітям, які зазвичай емоційно зрілі, активні, незалежні особистості, вирізняються спокоєм, впевненістю у собі, стійкістю намірів та розвинутим почуттям особистого обов'язку; середній рівень – 11 дітей, для яких характерною є здатність контролювати власні вчинки та володіння вираженою соціально-позитивною спрямованістю, можливе наростання внутрішньої напруги та підвищення рівня тривожності; низький рівень притаманний 6 дітям, в яких спостерігається надмірна чутливість, емоційна

нестійкість, вразливість та невпевненість у собі. Для них властиві імпульсивність та нестійкість намірів, нездатність до самоконтролю.

Проведена діагностика є свідченням того, що для дітей з особливими освітніми потребами подекуди характерними є підвищений рівень тривожності, емоційної збудливості, замкнутість і навіть агресивність.

Але як свідчать результати дослідження вчасне виявлення та коригування відхилень, надання медико-соціально-психологічної допомоги дозволяють уникнути появи нових відхилень у розвитку та досягнути більш ефективних результатів у навчально-виховному процесі, успішній адаптації дитини з особливими освітніми потребами до соціуму та інтеграції у суспільство. Одним із видів такої допомоги є запропонована нами тренінгова програма врегулювання емоційних станів.

З метою підвищення ефективності діяльності для соціальних педагогів розроблено комплекс науково-практичних рекомендацій щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

ВИСНОВКИ

З огляду на все вище сказане, ми можемо стверджувати, що тема нашого магістерського дослідження є актуальною та надзвичайно важливою.

У першому розділі нашого дослідження нами було розкрито сутність понять «діти з особливими освітніми потребами», «соціальна адаптація», «реабілітація», «корекційно-розвивальне навчання», «абілітація», розглянуті питання щодо організації діяльності та структури навчально-реабілітаційного центру – загальноосвітнього закладу системи освіти, який надає освітні послуги дітям з особливими освітніми потребами, а також розроблено та представлено модель роботи навчально-реабілітаційного центру.

Нами було зроблено спробу надати характеристику дітям з особливими освітніми потребами в контексті соціальної педагогіки та описати їх найбільш характерні особливості пізнавальних та емоційно-вольових процесів.

У роботі ми проаналізували діяльність соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі, який відіграє значущу роль в поєднанні зусиль закладу, сім'ї та суспільства з метою надання допомоги дитині. Мова йде про фахівця, який організовує виховну роботу з дітьми в різноманітних соціокультурних сферах, а саме: сім'я, навчальний заклад, трудовий колектив та ін.

Коло завдань соціального педагога є доволі різноманітним: від безпосереднього вирішення проблем самої дитини в процесі її соціалізації до усіх соціальних організацій та інституцій, які приймають активну участь у соціальному вихованні підростаючого покоління. Саме йому належить провідна роль у соціальній адаптації та соціальній реабілітації вихованців центру.

Основною метою діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі є створення умов для психологічного комфорту та безпеки кожного вихованця, задоволення його потреб за допомогою соціальних, правових, психологічних, медичних та педагогічних механізмів подолання та

попередження негативних явищ у сім'ї, центрі, найближчому оточенні та інших соціумах.

За підсумками вивчення змісту професійної діяльності соціального педагога у навчально-реабілітаційному центрі було виокремлено провідні функцій, зокрема аналітико-діагностичну, прогностичну, організаційно-комунікативну, корекційну, координаційно-організаторську, охоронну, психотерапевтичну, реабілітаційну та соціально-профілактичну.

Відтак аналізуючи науково-педагогічні дослідження даної проблеми, варто підкреслити надзвичайно важливу роль навчально-реабілітаційного центру в запобіганні ізоляції дітей з особливими освітніми потребами та роль соціального педагога в успішній соціалізації та інтеграції у суспільство. Варто відмітити, що з основних завдань соціально-педагогічної діяльності важливими є ті, що спрямовані на актуалізацію особистісного потенціалу розвитку дитини, формування міжособистісних стосунків дітей з особливими освітніми потребами з їх ровесниками у інтеграції, психолого-педагогічної оцінки особливостей розвитку, навчання та реабілітації, а також спілкування і адаптації.

Під час діагностичного етапу нами було визначено рівень емоційного стану кожного учасника нашого дослідження, ступінь їх позитивного чи негативного психічного стану; рівень самооцінки вихованців; міжгрупові та міжособистісні стосунки у групі та виявлено соціометричні позиції кожної дитини; рівень агресивності.

За результати проєктивної методики «Кактус» можна зробити підсумок, що у 8 дітей із 21 спостерігається підвищений рівень тривожності, а це 38% від загальної кількості вихованців середньої школи. Агресивність, відчуття самотності та нестабільний емоційно-вольовий стан зафіксовано у 12 дітей (57%). У декількох дітей, а саме 4 (19%) виявлено ознаки замкнутості та не бажання спілкуватися.

Впевненість у собі, власних можливостях та відкритість і щирість спілкування продемонстрували 14 із 21 учня (67%). Оптимізм та прагнення до лідерства присутні у 6 (29%) вихованців; прагнення до домашнього захисту та наявність проблем із близькими людьми спостерігається у 16% дітей. Прояви відкритості та добродушності притаманні 15 із 21 дитини, а це 71% від загальної кількості дітей 8-10 класів старшої школи навчально-реабілітаційного центру.

Отримані результати не можна вважати єдино вірними, оскільки на уявлення дитини про кактус можуть впливати побачені раніше малюнки у книгах, мультиках та телевізійних передачах.

Саме тому з метою подальшого вивчення особливостей соціально-педагогічної діяльності у навчально-реабілітаційному центрі та дослідження міри опанування особистою поведінкою в різноманітних ситуаціях, здатності свідомо керувати власними діями, бажаннями та станами нами було використано методику дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана

Оскільки одним із основних завдань соціального педагога навчально-реабілітаційного центру є налагодження спілкування з вихованцями з проблемами комунікації та соціалізації тому подальше наше дослідження стосувалося визначення міжособистісних стосунків між вихованцями, між ними та членами їх сімей за допомогою «Методики визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка» Враховуючи те, що розвиток дитини безпосередньо залежить від того, з ким вона спілкується, яке коло і характер спілкування, використання даної методики у нашому дослідженні є актуальним.

Отримані результати є показником того, що у більшій частині досліджуваних виникають ті чи інші проблеми у налагодженні контактів, виникають певні труднощі у спілкуванні з однолітками та оточуючими людьми. Результати 5 дітей вказують на те, що емоції не заважають їм у спілкуванні, 6 (29%) дітей отримали від 6 до 8 балів, що говорить про деякі емоційні проблеми у спілкуванні. 9 (43%) дітей показали результат від 9 до 12 балів. У них наявні

труднощі у спілкуванні та налагодженні контактів з оточуючими, 4% - мають результат, коли емоції не лише ускладнюють, а заважають встановленню контактів з партнером.

Проведена діагностика є свідченням того, що для дітей з особливими освітніми потребами подекуди характерними є підвищений рівень тривожності, емоційної збудливості, замкнутість і навіть агресивність.

Але як показують результати досліджень, вчасне виявлення та коригування відхилень, надання медико-соціально-психологічної допомоги дозволяють уникнути появи нових відхилень у розвитку та досягнути більш ефективних результатів у навчально-виховному процесі, успішній адаптації дитини з особливими освітніми потребами до соціуму та інтеграції у суспільство.

Одним із видів такої допомоги є запропонована нами тренінгова програма врегулювання емоційних станів.

З метою підвищення ефективності діяльності для соціальних педагогів розроблено комплекс науково-практичних рекомендацій щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Отже, отримані результати свідчать про те, що мету магістерського дослідження досягнуто, реалізовано усі поставлені завдання, одержані положення мають важливе значення для подальшої роботи за темою дослідження. Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з розробкою інноваційних технологій соціальної – педагогічної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Барабанова І.В. Навчально – методичний посібник «Розвивайте мову, рідну та чудову» / І.В.Барабанова. – Волочиськ, 2018. – 92с.
2. Блеч Г. О. Система корекційно–розвивального навчання з розвитку мовлення дошкільників з розумовою відсталістю. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2015. Вип. 8. С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2015_8_4
3. Борщевська Л. В., Зіборова Л. В., Іванова І. Б. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами. Київ, 1999. 79 с.
4. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В.В.Бурлака. – К. : ГЕРБ, 2007. – 288 с., с. 116 – 117.
5. Гаяш О.В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням : Методичні рекомендації / Укладач О. В. Гаяш. – Ужгород : Інформаційно видавничий центр ЗППО, 2014. – 108 с
6. Гриценюк Л.І., Обухівська А.Г.,Панок В.Г. та ін.. Психологічна служба та психолого- медико- педагогічні консультації системи освіти України (показники розвитку за підсумками 2004-2005 навчального року)/ К.: «Ніка –Центр», 2005.- 30 с.
7. Даніельс Е., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів.-Львів: Т-во «Надія», 2000.- 255с
8. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку./ Укл: Л.О. Прядко, О.О. Фурман / Методичний посібник. – Суми : РВВ СОППО. – 2015. – 114с.
9. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття)- К.: райдуга, 1994.- 61с.

10. Жмир В., Циганок С. Дослідження кризових ситуацій та шляхів їх подолання в сім'ях інвалідів із психічними захворюваннями. *Соціальна політика і соціальна робота*. 1999. № 3-4. С. 100-126.
11. Засенко В.В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку / Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.- метод. зб.: Вип. 8 /– К.: Наук. світ, 2006. – с. 85 – 88
12. Іванова І. Проблеми життєдіяльності сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами. Виховання дітей з особливими потребами в сім'ї. Київ : УДЦССМ, 1998. С. 10-18.
13. Козлов М. І. Когнітивна сфера / М. І. Козлов // Енциклопедія практичної психології. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://psychologis.com.ua/kognitivnaya_sfera.htm (дата звернення 03.03.2023)
14. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта : від основ до практики : [монографія] / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. – К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с.
15. Колупаєва А. Інноваційні підходи до навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку// Науково-методичний журнал. «*Нова педагогічна думка*». - Рівне, №1. 2004 р.
16. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272с.: іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
17. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт». - Тернопіль: Мандрівець. 2016.
18. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак ; за ред. М.К. Шеремет. – К. : Знання, 2010. – 293 с.\10.
19. Кокун О.М. Психофізіологія. / О.М. Кокун /Навчальний посібник. - К: Центр навчальної літератури, 2006. - 184 с.

20. Концепція спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку в найближчі роки та на перспективу. – К.: 2003. – 36с.
21. Кульбіда С.В. (2019). Лінгводидактичні засади вивчення української жестової мови: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2019. 238 с. ISBN 978-617-696-905-1.
22. Кульбіда С.В. (2020). Освітній простір для всіх (застосування компетентнісного і білінгвального підходів в умовах модернізації освітньої діяльності). Стратегія післядипломної освіти для сталого розвитку: колективна монографія. За ред. Н. Рідей, Л. Панченко. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 326 с.
23. Лебедіна О.В. Моральна свідомість особистості / О. В. Лебедіна // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, Ін-т духов. розв. людини; [редкол.: Шевченко Г. П. (голов. ред.) та ін.].– Луганськ: СНУ.– 2010.– Вип. 3 (38).– 203 с.
24. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В.І. Лозова.– Харків: ОВС, 2000.– 164 с.
25. Лорд К., Раттер М., Ди Лаворе П., Ризи С. План діагностического обстеження при аутизме Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS): Руководство. – К., 2013.
26. Л.В. Коваль, Е.А. Данілавічюте. — Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. — 40 с. — (Інклюзивне навчання).
27. Міністерство освіти і науки України.
<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/osvita-osib-z-osoblivimi potrebami/>. (дата звернення 06.09.2023)
28. М. Требін . Адаптація соціально-політична // Політична енциклопедія / редкол.: [Ю. Левенець](#) (голова), [Ю. Шаповал](#) (заст. голови). — К. : [Парламентське видавництво](#), 2011. — С. 14.
29. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац.

акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя Незалежності України).

30. Навчально-методичний посібник «Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ». / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. – К.: Видавнича група «Атопол», 2018. – с. –100.

31. Ніколенко Л. М. Актуальність проблеми формування пізнавальної активності школярів / Л. М. Ніколенко // *Молодий вчений*. – 2015. – №5.

32. Пахомова Н.Г. Спеціальна психологія : навч. посіб. для студентів спец. 6.010105 – «Корекц. освіта», 016 – «Спец. освіта» / Пахомова Наталія Георгіївна, Кононова Марина Миколаївна ; М-во освіти і науки України, Полтав. нац. пед. унт ім. В. Г. Короленка. – Вид. 2-ге, випр. – Полтава : АСМІ, 2016. – 359 с.

33. Піменова, К.О. Психолого-медико-педагогічний супровід дітей з ТПМ при інклюзивній формі навчання / К. О. Піменова // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 26. – С. 173-177.

34. Положення про навчально-реабілітаційний центр, затвердженого Постановою КМУ від 06.03.2019 №221

35. Положення про психологічну службу системи освіти України.

36. Прохоренко Л.І., <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-7> (дата звернення 15.09.2023)

37. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах професійної освіти. З досвіду роботи практичного психолога Рожко Ганни Володимирівни / Укладач Рожко Г.В. – Миколаїв, 2011

38. Соботович Є.Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: Науково-метод. Посібник.-К.:ІЗМН, 1997. – С. – 44

39. Пінчукова Л. Родина з дитиною-інвалідом. *Соціальна психологія*. 2003. № 2. С. 126-133.
40. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю. За ред. С. В. Толстоухової, І. М. Пінчук. Київ : УДЦССМ, 2000. 184 с.
41. Соціальна робота : технологічний аспект. За ред. А. Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
42. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей-інвалідів: Збірка матеріалів. – К.: Наук. світ, 2005
43. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму:.. Монографія / Скрипник Т.В. – К.: Фенікс, 2010. – 373 с.
44. Таранченко О. М., Федоренко О. Ф. Концепція розвитку національної системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні / О. М. Таранченко, О. Ф. Федоренко // *Особлива дитина : навчання і виховання*. – 2015. – № 1. – С. 26 – 33.
45. Титаренко Т. Як працювати з батьками хворих дітей. *Психолог*. 2003. № 5. С.
46. Туріщева Л. В. Діти з особливостями розвитку у звичайній школі (психологічний супровід і допомога) / Л. В. Туріщева. — Х. : ВГ «Основа», 2011. — 111 с.
47. Федоренко О. Ф. Особливості педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Ф. Федоренко // *Особлива дитина : навчання і виховання*. – 2015. – № 2. – С. 74.
48. Чеботарьова О.В. Дитина із церебральним паралічем / О. В. Чеботарьова, Шнайдер В.І., Кулик О.О., Фінько Г.М. Організація індивідуального навчання (Методичні рекомендації на допомогу педагогам ЗОШ та спеціальних закладів, реабілітаційних центрів, фахівцям психологомедико-педагогічних консультацій, педагогам, психологам, батькам). - Кам'янець-Подільський, «Абетка-Нова», 2007. – 148с.
49. Щербань П. Концепція «Сім'я і родинне виховання» / *Рідна школа*, 1996.- № 11-12.- с.15-20.

50. Giangreco, M.F., Dennis, R., Cloninger, C., Edelman, S., Schattman (1993). «I've counted Jon»: Transformational experiences of teachers educating students with disabilities. *Exceptional Children*, 59(4), 359-372

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Проективна методика «Кактус» (автор М.О. Панфілова)

Інструкція: «На аркуші паперу намалюй кактус – таким, яким ти його собі уявляєш».

Запитання:

1. Цей кактус домашній або дикий?
2. Цей кактус сильно колеться? Його можна помацати?
3. Кактусу подобатися, коли за ним доглядають, поливають, удобрюють?
4. Кактус росте один або з якою-небудь рослиною по сусідству? Якщо зростає з сусідом, то, яка це рослина?
5. Коли кактус підросте, то, як він зміниться (голки, обсяг, відростки)?

Інтерпретація результатів

Агресивність – наявність голок, особливо їх велика кількість. Сильно стирчать, довгі, близько розташовані один до одного голки відображають високий ступінь агресивності.

Імпульсивність – уривчасті лінії, сильний натиск.

Егоцентризм, прагнення до лідерства – великий малюнок, розташований в центрі листа.

Невпевненість у собі, залежність – маленький малюнок, розташований внизу аркуша.

Демонстративність, відкритість – наявність виступаючих відростків в кактусі, химерність форм.

Скритність, обережність – розташування зигзагів по контуру або всередині кактуса. Наявність западин і вгинань свідчить про скритність, такий малюк говорить куди менше, ніж знає.

Продовження Додатку А

Оптимізм – зображення «радісних» кактусів, використання яскравих кольорів у варіанті з кольоровими олівцями.

Тривога – переважання внутрішнього штрихування, переривчасті лінії, використання темних кольорів у варіанті з кольоровими олівцями.

Жіночність – наявність м'яких ліній і форм, прикрас, квітів.

Якщо кактус має опуклості – значить, дитина відкрита і простодушна.

Екстравертованість – наявність на малюнку інших кактусів або квітів.

Прагнення до домашнього захисту, почуття сімейної спільності – наявність квіткового горщика на малюнку, зображення домашнього кактуса.

Відсутність прагнення до домашнього захисту, почуття самотності – зображення дикоростучого, пустельного кактусу.

Чим яскравіший кактус – тим більш життєрадісним є досліджуваний. Якщо ж він похмурий і в малюнку переважають темні тони – значить, необхідно якщо не бити на сполох, то хоча б дізнатися причину.

Розміщення на аркуші. *Малюнок у центрі* означає нормальний рівень самооцінки, відсутність незадоволеності своїм становищем і якихось особливих домагань. Чим сильніше *малюнок зрушується вгору*, тим вища самооцінка, і відповідно, *чим нижче малюнок* – тим менше впевненості в собі. *Зрушення вліво* означає – присутність в характері рис інтроверта, *вправо* – схильність до екстраверсії. **Розмір кактуса також має значення**, чим *крупніший малюнок*, тим більш вираженим є прагнення до лідерства, наполягання на своїй думці як єдиній вірній.

Характеристика ліній і сили натиску на олівець. Тут слід зазначити, що чим сильніший натиск на олівець, уривчастість ліній, використання внутрішнього штрихування, тим більше автор малюнку схильний до імпульсивності, тривожності, пригніченості настрою. Більш тонкі лінії, певна «легкість» натиску, вільність ліній в малюнку, присутність елементів, що

Продовження Додатку А

додають кактусу привабливість, позитив, що викликають симпатію говорять про більш поступливий, м'який характер особистості, почуття гумору, позитивний настрій, відкритість. Наявність зигзагів, різких виступів розглядається як замкнутість, обережність. Необхідно звернути увагу безпосередньо на форму кактуса. Хитромудра, химерна і вітійовата форма говорить про демонстративність.

Домашній або дикоростучий? Подивіться як росте кактус. Якщо він намальований у квітковому горщику, то це інтерпретується як бажання домашнього затишку, прагнення до створення сім'ї, орієнтування на будинок, сімейне вогнище. Відповідно дикий, неокультурений, намальований в пустелі кактус уособлює собою самотність усвідомлено вибрану або вимушену. Якщо кактус «росте» на малюнку «з нізвідки», тобто відсутня навіть найменша основа – значить і в реальності немає опори у вигляді домашнього затишку, людина, можливо, не планує створення сім'ї або має будь-які труднощі, проблеми з близькими людьми і підсвідомо відчуває неприйняття, відторгнення, брак домашньої захищеності.

Наявність голок (один з найважливіших елементів). В реальності кактуси в залежності від видів можуть мати довгі, гострі і рідкісні голки; більш короткі і часті; дуже короткі, які практично не колються. На цьому і будується трактування малюнку. Чим довше, більше за кількістю і гостріші голки, тим вороже, агресивніше в спілкуванні характер автора «кактусу». Але в той же час голки можуть розглядатися як певного роду захист від навколишнього середовища, необхідний для збереження цілісності особистості. Все залежить від того наскільки голкам приділена увага, чи зроблений акцент на них за допомогою штрихування, сильного натиску або інших елементів.

Наявність «діток» на кактусі. Є думка, що «дітки» на кактусі позначають насправді дітей, або вже наявних, або планованих в майбутньому. Найчастіше

Продовження Додатку А

«дітки» зустрічаються на «одомашнених» кактусах, що вже означає прагнення до створення сім'ї.

Присутність додаткових елементів. Це можуть бути написи, підписи під малюнками, пояснення, а також інші тварини, рослини і т.д. Ці додаткові елементи мають важливе значення для характеристики малюнка в цілому, вони дають можливість тлумачити його більш повно і точно.

Звичайно, дані ознаки не можна вважати єдино вірними: на уявлення дитини про кактус можуть вплинути побачені ним раніше малюнки в книжках і телевізійні передачі. У будь-якому випадку, не бійтеся задавати навідні запитання, чому кактус вийшов саме таким, а не яким-небудь іншим.

ДОДАТОК Б

Методика дослідження

вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана

Вік досліджуваного: з 14 років.

Матеріали та обладнання: тест-опитувальник, бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження

Дослідження вольової саморегуляції за допомогою тесту-опитувальника може проводитися з однією особою або з цілою групою. Щоб забезпечити самостійність відповідей досліджуваних, кожному видається тест-опитувальник, бланк для відповідей (з номерами запитань і графами для відповідей).

Інструкція досліджуваному.

Вам пропонується тест, який включає 30 тверджень. Уважно прочитайте кожне з них та вирішіть, наскільки воно характеризує вас. Якщо правильно характеризує, то на аркуші для відповідей навпроти номера даного твердження поставте знак "+", якщо вважаєте, що неправильно, - знак "-".

Тестовий матеріал

1. Якщо в мене щось не виходить, то нерідко виникає бажання покинути цю справу.
2. Я не відмовляюся від своїх задумів і справ, навіть якщо доводиться вибирати між ними та приємною компанією.
3. За необхідності мені неважко стримати спалах гніву.
4. Звичайно я зберігаю спокій, чекаючи товариша, який спізнюється на призначений час.
5. Мене важко відірвати від розпочатої роботи.
6. Мене дуже вибиває з колії фізичний біль.
7. Я завжди намагаюся вислухати співрозмовника, не перебиваю, навіть якщо не терпиться йому заперечити.

Продовження Додатку Б

8. Я завжди відстоюю свою позицію у розмові.
9. Якщо треба, я можу не спати кілька ночей (наприклад, робота, чергування) і весь наступний день бути "в гарній формі".
10. Мої плани занадто часто перекреслюються зовнішніми обставинами.
11. Я не вважаю себе терплячою людиною.
12. Не так просто мені примусити себе байдуже спостерігати хвилююче видовище.
13. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після серії прикрих невдач.
14. Якщо я ставлюся до когось погано, мені важко приховати зневагу до нього.
15. За потреби я можу займатися своєю справою в незручних та в не пристосованих до цього умовах.
16. Мені дуже ускладнює роботу усвідомлення того, що її необхідно виконати в точно визначений термін.
17. Я вважаю себе рішучою людиною.
18. З фізичною втомою я справляюся значно краще, ніж інші.
19. Краще зачекати ліфт, ніж підійматися сходами.
20. Зіпсувати мені настрій не так просто.
21. Інколи якась дрібниця заповнює мої думки, не дає спокою, і я не можу її позбутися.
22. Мені важче, ніж іншим зосередитися на завданні чи на роботі.
23. Сперечатися зі мною важко.
24. Я завжди прагну довести розпочату справу до кінця.
25. Мене легко відвернути від справ.
26. Я іноді помічаю, що намагаюся домогтися свого всупереч об'єктивним обставинам.
27. Люди іноді заздрять моєму терпінню та допитливості.

Продовження Додатку Б

28. Мені важко зберегти спокій у стресовій ситуації.

29. Я помічаю, що під час одноманітної роботи мимоволі починаю змінювати спосіб дії, навіть якщо це інколи призводить до погіршення результатів.

30. Мене, як правило, дратує, коли "перед носом" зачиняються двері транспорту або ліфта, що від'їжджають.

Обробка результатів

Мета обробки результатів - визначення величин індексів вольової саморегуляції за пунктами загальної шкали та індексів за субшкалами наполегливості і самовладання.

Кожен індекс - це сума балів, отриманих при підрахунку збігу відповідей з ключем загальної шкали чи субшкали.

В опитувальнику міститься 6 замаскованих тверджень. Тому загальний сумарний бал за загальною шкалою має бути в межах 0-24, за субшкалою наполегливості - 0-16 та за субшкалою самовладання - 0-13.

Ключ для підрахунку індексів вольової саморегуляції

Аналіз результатів

У загальному вигляді під рівнем вольової саморегуляції розуміють міру опанування особистою поведінкою в різноманітних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, бажаннями, станами.

Рівень розвитку вольової саморегуляції може бути охарактеризовано в цілому й окремо за такими властивостями характеру, як наполегливість та самовладання.

Рівні вольової саморегуляції визначаються порівнянням із середніми значеннями кожної шкали. Якщо вони становлять більше половини максимально

Продовження Додатку Б

можливої суми збігів, то цей показник відображає високий рівень розвитку загальної саморегуляції, наполегливості чи самовладання. Для загальної шкали ця величина становить 12, для шкали наполегливості - 8, для шкали самовладання - 6.

- Високий бал за загальною шкалою властивий емоційно зрілим, активним, незалежним, самостійним особам. їх відрізняє спокій, упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття особистого обов'язку. Як правило, вони добре рефлектують особисті мотиви, планомірно втілюють власні наміри, вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, володіють вираженою соціально-позитивною спрямованістю. У граничних випадках у них можливе наростання внутрішньої напруги, пов'язаної з прагненням контролювати кожен нюанс власної поведінки і з тривожністю через найменшу її спонтанність.

Низький бал спостерігається в людей чутливих, емоційно нестійких, вразливих, невпевнених у собі. Рефлексивність у них невисока, а загальний фон активності, як правило, занижений. їм властиві імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як з незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури, не підкріпленою здатністю до рефлексії та самоконтролю.

- Субшкала наполегливості характеризує силу намірів людини – її прагнення до здійснення розпочатої справи. На позитивному полюсі - діяльні, працездатні люди, які активно прагнуть до виконання запланованого. Їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, не відвертають альтернативи і спокуси, головна їхня цінність - розпочата справа. Таким людям притаманна повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядковувати свою поведінку цим нормам. У крайньому прояві можлива втрата гнучкості поведінки, поява маніакальних тенденцій. Низькі значення за даною шкалою вказують на підвищену лабільність,

Продовження Додатку Б

невпевненість, імпульсивність, що можуть призвести до непослідовності в поведінці. Знижений фон активності та працездатності, як правило, компенсується в таких людей підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю, а також тенденцією до вільного трактування соціальних норм.

- Субшкала самовладання відображає рівень довільного контролю емоційних реакцій і станів. Високий бал отримують люди емоційно стійкі, які добре володіють собою в різноманітних ситуаціях. Характерний для них внутрішній спокій, упевненість у собі звільняють від страху перед невідомим, підвищують готовність до сприймання нового, непередбаченого і, як правило, поєднуються із свободою поглядів, з тенденцією до новаторства і радикалізму.

Разом з тим прагнення до постійного самоконтролю, надмірне свідоме обмеження спонтанності може призвести до підвищення внутрішньої напруженості, до переважання постійної стурбованості та втоми.

На другому полюсі цієї субшкали - спонтанність, що у поєднанні з вразливістю та переважанням традиційних поглядів, захищає людину від інтенсивних переживань і внутрішніх конфліктів, сприяє незворушному настрою.

ДОДАТОК В

Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В. Бойком

Інструкція для організаторів опитування.

Ця методика дозволяє встановити емоційні перешкоди па шляху встановлення емоційних контактів.

Інструкція для учасників опитування

Читайте твердження і відповідайте на них «Так» чи «Ні»:

Текст опитувальника:

1. Зазвичай наприкінці робочого дня на моєму обличчі помітна втома.
2. Трапляється так, що при першому знайомстві емоції заважають мені справити більш сприятливе враження на партнерів (розгублююся, хвилююся, усамітнююсь, або, навпаки, багато розмовляю, перезбуджуюся, поведжуся неприродно).
3. У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.
4. Мабуть, для оточуючих я занадто строгий.
5. В принципі, я проти того, щоб зображувати чемність, якщо тобі цього не хочеться.
6. Я зазвичай вмію приховувати від партнерів спалахи емоцій.
7. Часто у спілкуванні з колегами я міркую про щось своє.
8. Бувають випадки, коли я хочу виразити партнеру емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), але він цього не відчуває, не сприймає.
9. Найчастіше мої очі або вираз обличчя видають заклопотаність.
10. У діловому спілкуванні намагаюся не виявляти своїх симпатій до партнерів.
11. Всі мої неприємні переживання зазвичай видно на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююся розмовою, то міміка обличчя стає занадто виразною, експресивною.

Продовження Додатку В

13. Мабуть, я дещо емоційно скутий, стиснутий.
14. Зазвичай я перебуваю у стані нервового напруження.
15. Зазвичай я відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися рукостисканням в діловій обстановці.
16. Іноді близькі люди зупиняють мене: «Розслаб м'язи обличчя, не скривлюй губи, не зморщуй лоба».
17. Розмовляючи, я занадто жестикулюю.
18. Зазвичай у новій ситуації мені складно бути розкутим, природним.
19. Мабуть, моє обличчя має сумний чи занепокоєний вигляд, хоча на душі спокійно.
20. Мені дещо важко дивитися в очі, спілкуючись з незнайомою людиною.
21. Якщо я захочу, то мені завжди вдається приховати свою ворожість до неприязної людини.
22. Мені часто буває чомусь весело без будь-якої причини.
23. Мені дуже просто зробити за своїм бажанням або на замовлення різні міміки обличчя: зобразити радість, сум, радощі, переляк, відчай та ін.
24. Мені казали, що мій погляд важко витримати.
25. Мені щось заважає виражати теплоту, симпатію до людини, навіть якщо відчуваю це до неї.

Обробка та інтерпретація результатів

Підбийте підсумки самооцінювання:

«Перешкоди у встановленні емоційних контактів»	Номери питань і відповіді за ключем
1. Невміння управляти емоціями, дозувати їх.	+1,-6,+11,+16,-21
2. Неадекватний прояв емоцій	-2,+7,+12,+17,+22

3. Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій	+3,+8,+13,+18,-23
4. Домінування негативних емоцій	+4,+9,+14,+19,+24
5. Небажання зближуватися з людьми на емоційній основі.	+5,+10,+15,+20,+25

Яка сума набраних Вами балів? Вона може коливатися в межах від 0 до 25. Чим більше балів, тим виразнішою є Ваша емоційна проблема у повсякденному спілкуванні. Однак не варто занепокоюватись, якщо Ви набрали замало балів (0-2). Це означає, що Ви могли бути не до кінця щирими або не цілком усвідомили свою поведінку збоку.

Якщо Ви набрали:

- не більше 5 балів — емоції зазвичай не заважають Вам спілкуватися з партнером;
- 6-8 балів — у Вас є деякі емоційні проблеми в повсякденному спілкуванні;
- 9—12 балів — свідчення того, що Ваші емоції «на кожний день» дещо ускладнюють взаємодію з партнером;
- 13 балів і більше — емоції заважають Вам встановлювати контакти з людьми, можливо, Ви піддаєтесь деяким дезорганізуючим реакціям чи станам.